

**PERHEEN TUNNEILMAPIIRIN LATAUTUNEISUUS JA SEN YHTEYS
PERHEEN PITKÄKESTOISIIN VASTOINKÄYMISIIN KROONISESTI
ASTMAA SAIRASTAVIEN LASTEN PERHEISSÄ**

TUTKIMUSTYÖ

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
Psykologian laitos
PL 35
40351 Jyväskylä

**Jyväskylän yliopisto
Psykologian laitos
Johanna Järvi
Ohjaaja Seija Sandberg
Toukokuu 2000**

TIIVISTELMÄ

Perheen tunneilmapiirin latautuneisuus ja sen yhteys perheen pitkäkestoisiin vastoinkäymiin kroonisesti astmaa sairastavien lasten perheissä

Tekijä: Johanna Järvi

Ohjaaja: Seija Sandberg

Psykologian pro gradu-tutkielma

Jyväskylän yliopisto

Toukokuu 2000

Perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden pysyvyyttä ja sen pysyvyyden tai mahdollisen muutoksen selittäviä tekijöitä tutkittiin astmaa sairastavien lasten perheissä (N = 87). Näitä tutkimuksessa tarkasteltavia selittäviä tekijöitä olivat lapsen ilmaisema tunne vanhempiaan kohtaan, avio-ongelmat, vanhemman psyykinen häiriö, lapsen käyttäytyminen sekä perheen sosioekonominen huono-osaisuus. Tutkimusmenetelminä käytettiin lapsen elämäntapahtumia ja pitkäkestoisia psykososiaalisia kokemuksia kartoittavaa PACE-haastattelumenetelmää (Psychosocial Assessment of Childhood Experiences; Sanberg ym., 1993) sekä lapsen käyttäytymistä mittaavaa CBCL-kyselylomaketta (Child Behavior Checklist; Achenbach, 1991). Pääanalyysimenetelminä käytettiin log lineaarisia ja logit-malleja, koska tutkimuksen muuttujat olivat dikotomisia. Tulokset osoittivat, että vanhemman ilmaisema tunne lastaan kohtaan oli erittäin pysyvää tutkitulla puolentoista vuoden aikavälillä. Sen sijaan lapsen vanhempiaan kohtaan ilmaisemassa tunteessa tapahtui muutosta tällä aikavälillä. Kun lapsen ilmaisema tunne oli pysyvää, oli se myös vastavuoroista äidin ilmaiseman tunteen kanssa. Kun vanhemman ilmaisema tunne oli pysyvää, oli se yhteydessä vanhempien välisiin avio-ongelmiin ja äidin psyykkiseen häiriöön. Vanhemman ilmaisema myönteinen tunne oli yhteydessä myös lapsen käyttäytymiseen, ja lapsen eksternalisoivat käyttäytymisongelmat toivat pysyvyyttä vanhemman lastaan kohtaan ilmaisemaan kriittisyyteen. Sosioekonominen huono-osaisuus oli yhdessä äidin psyykkisen häiriön kanssa yhteydessä vanhemman kriittisyyteen. Lisäksi aikaisempi sosioekonominen huono-osaisuus muunsi yhteyttä lapsen eksternalisoivan ja internalisoivan käyttäytymisen ja vanhemman lastaan kohtaan ilmaiseman tunteen välillä.

Avainsanat: Perheen tunneilmapiirin latautuneisuus, vastavuoroisuus, pitkäkestoiset psykososiaaliset vastoinkäymiset, lapsen käyttäytymisen ongelmat, sosioekonominen huono-osaisuus

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen lähtökohdat

Perheen tunneilmapiirin latautuneisuus pohjautuu käsitteeseen *expressed emotion (EE)*, joka vakiintui 1970-luvun skitsofreniatutkimusten (Brown, Birley & Wing, 1972; Vaughn, & Leff, 1976) myötä. Käsitteellä tarkoitetaan lähiomaisen ilmaisemia lämpimiä, kriittisiä, vihamielisiä tai ylihuolehtivia tunteita ja asenteita skitsofreniaan sairastunutta perheenjäsentä kohtaan. Brownin ja Rutterin (1966) kehittämä mittari näiden tunteiden ja asenteiden mittaamiseksi näyttää paljastavan paljon siitä, mitä sukulainen tai läheinen tuntee potilasta kohtaan ja millainen on hänen emotionaalinen reaktionsa sairauteen, suhtautumisensa potilaan käytökseen sekä taipumuksensa reagoida itse potilaaseen.

Äidin ja isän kriittinen asennoituminen lastaan kohtaan on normaalia korkeampi *astmaa sairastavien lasten perheissä* (Gartland & Day, 1999; Hermanns, Florin, Dietrich, Rieger & Hahlweg, 1989; Schöbinger, Florin, Zimmer, Lindemann & Winter, 1992). Myös perheen kokemat pitkäkestoiset vastoinkäymiset ovat yhteydessä lapsen astmaan (Sandberg ym. 2000). Vastoinkäymiset kasvattavat astman pahentumisen todennäköisyyttä ja vakavien elämäntapahtumien vaikutusta jopa kolminkertaisesti. Lapsi, joka on perheestään riippuvainen ja kykenemätön vaikuttamaan elämäntilanteeseensa yhtä hyvin kuin vanhempansa, voi altistua kroonisten vastoinkäymisten tuomalle ahdingolle perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden myötä. Tieto perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden ja *pitkäkestoisten psykososiaalisten vastoinkäymisten* yhteyksistä auttaa ymmärtämään astmaan altistavia mekanismeja perhekontekstissa. Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden pysyvyyttä ja sen pysyvyyden tai mahdollisen muutoksen selittäviä perheen pitkäkestoisia psykososiaalisia vastoinkäymisiä astmaa sairastavien lasten perheissä.

1.2. Perheen tunneilmapiirin latautuneisuus

Viime vuosikymmeninä on perheen tunneilmapiirin latautuneisuus liitetty moniin häiriöihin ja sairauksiin. Yhdistetyn EE-indeksin arvot ovat olleet korkeat masentuneiden perheissä (Florin, Nostadt, Reck, Franzen & Jenkins, 1992; Hinrichsen & Pollack, 1997), ylivilkkaiden (Marshall, Longwell, Goldstein & Swanson, 1990) ja käytös- ja tunnehäiriöisten lasten vanhemmilla (Hibbs ym., 1991; Stubbe, Zahner, Goldstein, & Leckman, 1993; Vostanis, Nicholls & Harrington 1994), anorektiasta ja bulimiasta kärsivien (Szmukler, Eisler, Russell & Dare, 1985) sekä diabeetikkojen perheissä (Koenigsberg, Klausner, Chung, Pelino & Campbell, 1995). Äidin korkean EE:n on todettu aiheuttavan lapselle kolminkertaisen riskin sairastua masennukseen, päätyä huumausaineiden käyttäjäksi tai kärsiä käytöshäiriöistä (Schwartz, Dorer, Beardslee, Lavori & Keller, 1990). Myös dementiaa sairastavia vanhuksia (Orford, O'Reilly & Goonatileke, 1987) on todettu asuvan korkean EE:n perheissä.

EE-tutkimuksen alalla on noussut tarvetta selittää EE:n yhteyttä sekä potilaan että muiden perheenjäsenten kognitiivisiin ominaisuuksiin ja kykyyn käsitellä stressiä. Äidin korkea EE heikentää lapsen kykyä kestää viivytystä, joka on liitetty lapsen kykyyn hillitä itseään (Jacobsen, 1998). Korkea EE voidaan nähdä myös vanhemman voimakkaana yrityksenä kontrolloida lapsen käyttäytymistä (Barrowlough & Parle, 1997; Greenley, 1986). Käsitys siitä, kenellä tai millä on kontrolli vanhemman elämästä, voi olla vanhemman kriittisyyden aiheuttaja (Bentsen ym., 1997).

Perheen tunneilmapiirin latautuneisuudessa ilmenneet *muutokset* ovat aiheuttaneet keskustelua EE-tutkimuksen yhteydessä. Tutkijat eivät vielä tarkoin tiedä, edustaako perheen tunneilmapiirin latautuneisuus pitkäkestoista perheen vuorovaikutusta vai onko kyseessä vain vanhemman reaktio stressiä aiheuttavassa tilanteessa, vanhemman kokema vastuun tuoma taakka sairaasta lapsestaan. Useissa skitsofreniapotilaiden seurantatutkimuksissa vanhemman ilmaisemassa tunteessa tapahtui muutosta (Brown ym., 1972; Leff ym., 1990; Tarrier ym., 1988). Vanhemman ilmaisema korkea EE laski matalaksi, kun potilaan tila parani. Tutkimuksissa, joissa otosten pienet koot saattoivat vääristää tuloksia, tulokset olivat ristiriitaisia. Näistä pitkittäistutkimuksista muutamissa korkea EE-taso laski matalaksi hoidon aikana (Sczufca & Kuipers, 1998; Stirling ym.,

1993). Muissa näistä tutkimuksista perheen tunneilmapiirin latautuneisuus ei muuttunut (Hogarty ym., 1986; Leff, Kuipers, Berkowitz, Eberlein-Vries & Sturgeon, 1982; McCreadie, Robertson, Hall. & Berry, 1993).

Vain yksi tutkimus (Vostanis & Nicholls, 1995) mittasi EE:n pysyvyyttä käytös- ja tunnehäiriöisten lasten vanhemmilla, kun muut tutkimukset koskivat skitsofreniapotilaiden perheitä, joissa useimmiten perheen potilas ei enää ollut lapsi. Etenkin käytöshäiriöisten lasten perheissä vanhemman ilmaisema tunne laski, kun lapsen käytöshäiriöt helpottuivat. Otskoon pienuuden vuoksi myös tähän tutkimukseen on syytä suhtautua varauksella.

Viime aikoina tutkijat ovat korostaneet perheenjäsenten tunteiden *vastavuoroisuutta*, joka ilmenee perheissä tilanteista ja yksilöistä riippuvilla tavoilla perheen monitasoisessa vuorovaikutuksessa. Myös korkean EE:n äiti-lapsi-suhdetta kuvastaa kaksisuuntainen vastavuoroisuus: Cookin, Strachanin, Goldsteinin ja Miklowitzin (1989) tutkimuksessa todettiin, että korkean EE-perheiden nuoret näyttivät reagoivan kylmästi äidin lämpöisiin huomautuksiin ja lämpimästi äidin kylmiin ilmaisuihin. Matalan EE:n perheissä nuoret ilmaisivat tunteensa tasaisemmin kuin korkean EE:n nuoret, äidin reaktioista riippumatta. Sekä korkean EE:n että matalan EE:n äidit vastasivat heidän nuorensa tunteisiin, mutta korkean EE:n äideillä reaktio oli huomattavasti herkempi ja voimakkaampi kuin matalan EE:n äideillä. Myös skitsofreniapotilaiden tutkimuksissa korkean EE:n perheitä kuvasti vastavuoroinen kriittisyys (Hahlweg ym., 1989; Mueser ym., 1993).

Lisäksi tutkimuksissa, joissa oli joitakin metodologisia puutteita, kuten esim. pienet otoskoot, oli havaittavissa vastavuoroisuutta etenkin korkean EE:n perheissä (Goldstein, Rosenfarb, Woo & Nuechterlein, 1994; Hermanns ym., 1989; Hooley, 1986; Strachan ym., 1989). Marshallin, Longwellin, Goldsteinin ja Swansonin (1990) tutkimuksessa, jossa tosin oli melko vaatimaton otoskoko, lapsen ja vanhemman välistä vastavuoroisuutta mitattiin EE-mittarilla, joka oli lasten haastattelua varten muunnettu myös lapsille sopivaksi. Tutkijat olettivat, että lapsi voi olla tietoinen vanhempansa asenteista, vaikka vastavuoroisuutta ei suorassa vuorovaikutustilanteessa heti näkyisikään.

1.3. Elämäntapahtumat, perheen pitkäkestoiset psykososiaaliset vastoinkäymiset ja perheen tunneilmapiiirin latautuneisuus

Tutkijat ovat pyrkineet tarkastelemaan elämäntapahtumia ja niihin liittyviä psyykkisiä mekanismeja, jotka altistavat psyykkiseen sairauteen tai häiriöön. Vakavat elämäntapahtumat ja pitkäkestoiset psykososiaaliset vastoinkäymiset vaikuttavat mitä todennäköisimmin häiriön etenemiseen ja ovat yhteydessä myös sen alkuperään. Psykiatriseen hoitoon ohjatut nuoret avohoitopotilaat olivat kokeneet enemmän pitkäaikaista uhkaa aiheuttavia elämäntapahtumia ja useammin pysyviä psykososiaalisia vastoinkäymisiä kuin samanikäinen ja samaa sukupuolta oleva kontrolliryhmä samasta sosiaaliluokasta (Sandberg ym., 1993). Nämä negatiiviset elämäntapahtumat ja pitkäkestoiset vastoinkäymiset tapahtuivat usein päällekkäin. Nuoret avohoitopotilaat olivat kokeneet kaksinkertaisen määrän vakavaa uhkaa aiheuttavia elämäntapahtumia, jotka olivat riippumattomia sekä lapsen että vanhemman käytöksestä, mutta myös vakavia tapahtumia, jotka johtuivat muiden perheenjäsenten toiminnasta. Kuitenkin suuri osa vakavista tapahtumista ja vastoinkäymisistä oli heidän oman käytöksensä aiheuttamaa. Perhesuhteiden vaikeudet oli yleisin pitkäkestoinen vastoinkäyminen, joissa käytännössä lapsi oli osallistuva osapuoli (Sandberg, McGuinness, Hillary & Rutter, 1998).

Tämän vuosikymmenen tutkimukset ovat löytäneet selvän yhteyden *vanhempien avio-ongelmien* ja lapsen ulkoistavien (kuten aggressiivisuus, hyperaktiivisuus tai rikollisuus) ja sisäisten (kuten lapsen vetäytyminen, depressio tai ahdistuneisuus) ongelmien välille (Fauber, Forehand, McCombs & Wierson, 1990; Jenkins & Smith, 1991; Katz & Gottman, 1993). Vanhemmat, jotka ovat keskenään epäsovussa, ilmaisevat normaalia enemmän vihantunteita ja yleistä välinpitämättömyyttä lasta kohtaan ja käyttävät epäjohdonmukaisesti kuria (Erel & Burman, 1995; Harrist & Ainstie, 1998; Holden & Ritchie, 1991). Lisäksi lapsen ja vanhemman yhteisen ajan käyttö voi vähentyä vanhempien välisten avio-ongelmien vuoksi (Harrist & Ainstie, 1998). Vanhempi-lapsi suhteen laatu näyttää välittävän avio-ongelmien vaikutukset lapsen käytösongelmiin ja etenkin lapsen aggressiiviseen käytökseen (Fauber ym., 1990; Harrist & Ainstie, 1998).

Myös korkea EE on yhteydessä avioliiton huonompaan laatuun, mutta vanhempien väliset avio-ongelmat ovat enemmän yhteydessä emotionaaliseen ylihuolehtivuuteen kuin vanhemman ilmaisemaan kriittisyyteen (Dossetor, Nicol, Stretch & Rajkhowa, 1994).

Vanhemman psyykkisen häiriön on jo kauan todettu ennustavan lapsen emotionaalisia ja käyttäytymisen ongelmia. Varsinkin tässä yhteydessä yksilön perimän ja ympäristön välinen suhde on ollut keskustelun ja keskenään ristiriitaisten johtopäätösten keskipisteenä. On myös näyttöä siitä, että lapsella on riski sairastua samantyyppiseen psyykkiseen häiriöön, esim. depression, kuin vanhempansa, mutta muita, ympäristön aiheuttamia riskejä ei sovi unohtaa (Sameroff, Seifer, & Zax, 1982; Weissman ym., 1987). Tutkimukset eivät ole kyenneet antamaan yhtä ainoata vastausta siihen, mikä on perimän ja ympäristön suhteellinen osuus tai mitkä ympäristön seikat kasvattavat psyykkisten häiriöiden riskiä. Plomin (1994, 1995) on olettanut, että useat ympäristömuuttujat ja ympäristön vaikutukset heijastavat, ainakin osaksi geneettisiä vaikutuksia, mikä johtuu lukuisista geenien ja kokemusten välisistä korrelaatioista ja interaktioista (Eaves, Last, Martin & Jinks, 1977; Plomin, DeFries & Loehlin, 1977; Rutter & Quinton, 1984). Lapsuusiän psyykkisten häiriöiden muodot voivat olla yhteydessä vakaviin vanhemmuuden ja perhesuhteiden ongelmiin, jotka aiheuttavat lapselle psykiatrisen riskin jopa silloin, kun vanhemmalla ei ole psyykkistä häiriötä (Kendler, Neale, Kessler, Heath & Eaves, 1996). Vanhemman diagnoosi ei paljasta paljoakaan vanhemman ja lapsen välisestä vuorovaikutuksesta perhekontekstissa.

Erot vanhemman ja lapsen kiintymyssuhteissa erottelevat kiintymysteorian ja sen pohjalta tehtyjen tutkimusten mukaan vakavasti masentuneet äidit muista äideistä (Bowlby, 1969; Donovan & Leavitt, 1989; Teti & Messinger, 1995). Todennäköisesti kuitenkin vain jotkut tekijät, kuten vanhemman herkkyyys, äidin ja lapsen välinen vuorovaikutus tai lapsen oma temperamentti, ovat yhteydessä lapsen psyykkiseen häiriöön (Seifer & Schiller, 1995). Ympäristön riskitekijät on otettava huomioon, kun tarkastellaan psyykkisen sairauden siirtymistä sukupolvelta toiselle (Sameroff ym., 1982; Sameroff, Seifer, Baldwin & Baldwin, 1993; Shaw & Vondra 1993). Sekä isän että äidin depression on todettu huonontavan vanhemman ja lapsen välistä kommunikaatiota ja vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta (Billings & Moos, 1985; Cox, Puckering, Pound & Mills, 1987; Gordon ym., 1989; Jacob & Johnson, 1997). Etenkin masentuneet äidit osallistuvat vähemmän monimutkaisiin vuorovaikutuksen muotoihin, he käyttävät

yksinkertaisempaa kieltä, johon ei kuulu kysymyksiä, selityksiä ja ehdotuksia ja vuorovaikutus päättyy normaalia useammin riitaan tai konfliktiin lapsen kanssa. Lisäksi masentuneiden äitien puhe on kontrolloivampaa mutta samalla myös epä johdonmukaista. Masentuneet äidit eivät välttämättä seuraa lapselleen antamiensa ohjeiden noudattamista (Cox ym., 1987).

Myös perheen tunneilmapiirin latautuneisuutta tarkastelleissa tutkimuksissa sekä isän että äidin psyykinen häiriö oli yhteydessä korkeaan EE:hen (Hibbs ym., 1991). Aikaisempien tutkimusten perusteella (Dossetor ym., 1994; Stubbe ym., 1993) on kuitenkin parempi tarkastella etenkin kriittisyyden ja emotionaalisen ylihuolehtivuuden yhteyttä vanhempien avio-ongelmiin toisistaan erillään kuin yhdistetyn EE-indeksin pohjalta. Muutamissa varsin pieniin otoksiin perustuvissa tutkimuksissa tulokset olivat melko ristiriitaisia (Kershner, Cohen & Coyne, 1996; Orford ym., 1987).

Lapsen käyttäytymisen ongelmat jaetaan ulkoistaviin käyttäytymisongelmiin, kuten aggressiivisuus, hyperaktiivisuus ja tottelemattomuus sekä sisäisiin, emotionaalisiin ongelmiin, kuten masennus, ahdistuneisuus ja arkuus. Lapsen vakavien käytöshäiriöiden on todettu olevan yhteydessä vanhemman kokemaan stressiin. Niiden lasten, jotka käyttäytyvät erittäin häiritsevästi, vanhemmat kokevat eniten stressiä vanhemmuudestaan (Donenberg & Baker, 1993; Mash & Johnston, 1983; Stewart, deBlois & Cummings, 1980). He ilmaisevat enemmän kriittisyyttä lastaan kohtaan ja selviytyvät huonommin suhteessa lapsensa kanssa (Taylor, Sandberg, Thorley & Giles, 1991). On myös väitetty, että lapsen käytösongelmat voivat aiheuttaa vanhemmille enemmän stressiä vanhemmuudesta kuin muut päivittäiset, ei suoranaisesti vanhemmuuteen liittyvät paineet, kuten kiireet töissä, paineet aviosuhteessa, raha-asioissa tai muualla lähiympäristössä (Creasey & Reese, 1996). Lapsen häiriökäyttäytyminen vähentää vanhempien riittävyyden tunnetta ja lisää autoritaarisia kasvatukseenkeinoja. Äidit näyttävät kärsivän isiä enemmän stressistä (Baker & Heller, 1996; Orthner & Neenan, 1996), mutta äitien kokema hallinnantunne elämästään vähentää lapsi-vanhempi-suhteeseen liittyvää stressiä.

Perheen tunneilmapiirin latautuneisuutta tarkastelleissa tutkimuksissa vanhemman ilmaiseman tunteen on todettu erottavan käytöshäiriöiset lapset muista ryhmistä (Kershner ym., 1996; Vostanis ym., 1994). Vanhemman ilmaisema kriittisyys näyttää ainakin osaksi olevan reaktio lapsen käyttäytymiseen (Taylor ym., 1991; Vostanis &

Nicholls, 1995). Marshallin ym. (1990) tutkimuksessa lapsen aggressiivisuus ei ollut yhteydessä vanhemman EE-tasoon, eikä vuorovaikutukseen suorassa ongelmanratkaisutilanteessa. Tutkimuksessa verrattiin aggressiivisia ADHD-poikia ainoastaan muihin ADHD-poikiin ilman aggressiivisuutta. Lisäksi näiden eri ryhmien koot tutkimuksessa jäivät erittäin pieniksi ja veivät luotettavuutta tutkimuksen tuloksilta.

Rutterin ja Madgen (1976) mukaan on hyödyllistä laskea yhteen ne haitalliset tai vahingolliset psykososiaaliset tekijät, jotka vaikuttavat ja toimivat samalla tavalla, sillä yhdistetyt summamuuttujat ovat osoittautuneet erittäin selviksi psykiatrisen riskin ennustajiksi. *Sosioekonomisen deprivaaation* ja *huono-osaisuuden* määritelmät muodostuvat monista ongelmista. Sosiaalinen deprivatio voidaan yleisesti määritellä olosuhteina, jotka estävät ihmistä kehittymästä sekä fyysisesti, emotionaalisesti että kognitiivisesti potentiaaliinsa ja jotka ilmenevät köyhyytenä, tunne-elämysten köyhtymisenä, persoonallisuuden häiriöinä, huonona ammattitaitona tai jopa masennuksena. Rutterin ja Madgen käsite huono-osaisuus (disadvantage) viittaa myös epäsuotuisiin olosuhteisiin, haittoihin, vahinkoihin ja menetyksiin, onnettomuuteen tai ympäristön ennakkoluuloihin. Tutkijat sisällyttävät huono-osaisuuteen köyhyyden, työttömyyden tai työpaikan epävakaisuuden, huonot asumisolot, alhaisen koulutuksen ja rikollisuuden, perheenjäsenen huonon psyykkisen ja fyysisen terveydentilan sekä puutteellisen vanhemmuuden. Suuri perhekoko, vanhempien avio-ongelmat ja perheen sosiaalinen eristäytyminen koituvat yhdessä näiden tekijöiden kanssa perheelle suureksi taakaksi. Ne saattavat samalla tavalla olla mukana kasvattamassa perheen huono-osaisuutta.

Perheen alhainen sosiaaliluokka lisää niiden kroonisten vastoinkäymisten todennäköisyyttä, jotka ovat joko koko perheestä riippumattomia tai ainoastaan vanhemman käytöksestä riippuvaa. Näitä vastoinkäymisiä ovat mm. krooninen sairaus perheessä, vanhemman työttömyys, rahavaikeudet ja huonot asumisolot (Sandberg ym., 1998). Nämä vastoinkäymiset ilmenevät perheissä usein samanaikaisesti.

Tutkimuksia *kroonisen fyysisen sairauden* ja EE:n yhteyksistä on tehty astmalasten ja diabeetikkojen perheissä. Vanhemman kriittisyys lastaan kohtaan on normaalia korkeampi astmaa sairastavien lasten perheissä (Gartland & Day, 1999; Hermanns ym., 1989; Schöbinger ym., 1992;). Diabeetikkojen perheitä koskevissa tutkimuksissa on joitakin metodologisia puutteita, mutta ne antavat edes jonkinlaisen kuvan näiden kahden

muuttujan yhteyksistä toisiinsa. Kriittiset huomautukset näyttävät olevan yhteydessä alhaisempiin verensokeriarvoihin (Koenigsberg, Klausner, Pelino, Rosnick & Campbell, 1993). Myös aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, että perheen ilmapiiri on yhteydessä diabeetikon verensokerin määrään (Anderson & Auslander, 1980; Edelstein & Linn, 1985). Muissa, perheen tunneilmapiirin latautuneisuutta tarkastelleissa tutkimuksissa yhteys alhaisiin verensokeriarvoihin on löytynyt pikemminkin emotionaalisen ylihuolehtivuuden kanssa (Koenigsberg ym., 1995; Stevenson, Sensky & Petty, 1991).

Työttömyys tuo mukanaan monenlaisia vastoinkäymisiä varsinkin perheille, joissa työn puute aiheuttaa suuria taloudellisia vaikeuksia. Nämä vastoinkäymiset ovat tavallisimmin kontrolloimattomia ja pitkäkestoisia ja siksi perhe on alttiimpi niiden negatiivisille vaikutuksille. Isät, jotka ovat kokeneet pysyvän suuren taloudellisen menetyksen, on todettu olevan normaalia ärtyneempiä, kireämpiä, ja heistä on todettu tulevan ankarampia ja mielivaltaisia kurinkäytössä (Elder, Nguyen & Caspi 1985; Lempers, Clark-Lempers & Simons, 1989). Näiden perheiden lapsilla on myös havaittu selvästi enemmän emotionaalisia ongelmia kuin muilla lapsilla. Sama on todettu ilmenevän äitien kohdalla (Patterson ym., 1989). Aikuisilla jotka ovat köyhiä, on enemmän psyykkisiä ongelmia kuin paremmin toimeentulevilla (Neff & Husaini, 1980), ja he ovat normaalia alttiimpia elämäntapahtumien negatiivisille vaikutuksille (Kessler, Turner & House, 1987; Turner & Noh, 1983). Muut stressiä aiheuttavat elämäntapahtumat näyttävät välittävän köyhyyden ja työttömyyden vaikutuksen lapsiin (Guerra, Tolan, Huesmann, Acker & Eron, 1995).

Sczufcan ja Kuipersin (1996) tutkimuksessa työttömyys oli yhteydessä EE:hen ja *vanhemman työtilanne* oli ainoa demograafinen tekijä, joka oli yhteydessä EE:hen ja se näytti ennustavan EE-tason muista tekijöistä riippumatta. Sosiaaliluokka (Hibbs ym., 1991; Stubbe ym., 1993) ja äidin työllisyystilanne (Stubbe ym., 1993) eivät näytä liittyvän perheen EE:hen. Koenigsbergin ym. (1995) tutkimuksessa sosiaaliluokka näytti olevan yhteydessä kriittisyyteen. Tähän tulokseen on pienen otoskoon vuoksi suhtauduttava varauksellisesti.

Asumiseen liittyviin ongelmiin katsotaan kuuluvan lähinnä vakava tilanahtaus, asunnon äärimmäinen epäsiisteys ja huono kunto, asunnon puutteellinen sisustuksen taso ja ongelmat, jotka liittyvät meluun tai ympäristön turvallisuuteen. Asumiseen liittyvät

ongelmat voivat aiheuttaa vanhemmissa avuttomuuden tunnetta, etenkin jos heidän oma tunteensa roolistaan kodintekijänä kärsii asumisongelmien myötä. Boothin ja Edwardsin (1976) tutkimuksessa ahtaasti asuvien perheiden vanhemmat kohtelivat lapsiaan väkivaltaisesti, ja Rodinin (1976) tutkimuksessa ahtaus oli yhteydessä lasten huonompiin selviytymis- ja kontrollointikeinoihin selviytyä stressiä aiheuttavista tilanteista.

Köyhyys ja taloudelliset paineet vähentävät tukevaa, jatkuvaa ja osallistuvaa vanhemmuutta. Tämä johtuu taloudellisen ahdingon tuottamien negatiivisten elämäntapahtumien, epämieluisien kroonisten olosuhteiden tai aviollisen tuen puuttumisen tai hajoamisen myötä nousseista vanhemman psyykkisistä vaikeuksista (Conger ym., 1991; Conger ym., 1992; Conger ym., 1993; McLoyd, Jayaratne, Ceballo & Borquez, 1994). Vanhemman depressiivinen mieliala on yhteydessä lapsen kasvatukseen. Näin vanhemman psyykkiset vaikeudet välittävät köyhyyden ja taloudellisten paineiden vaikutukset perheenjäsenten välisiin suhteisiin.

Hyvin vähän on tehty tutkimuksia siitä, missä määrin perheen tunneilmapiirin latautuneisuus on pysyvää ja missä määrin taas perheen elämäntilanteesta riippuvainen varsinkin perheissä, joissa perheenjäsenet eivät ole psyykkisesti sairaita. Sama koskee perheessä ilmenevää vastavuoroisuutta tunteiden ilmaisussa. Lapsen ja vanhemman välisellä vuorovaikutuksella sekä lapsen ja vanhemman tietoisuudella toistensa tunteista ja asenteista, voi olla yhteys myös lapsen asenteisiin omasta itsestään. Ne voivat vaikuttaa myös hänen psyykkiseen hyvinvointiinsa.

Koska perhesuhteiden vaikeudet on psykiatrisesti häiriintyneiden lasten yleisin pitkäkestoinen vastoinkäyminen (Sandberg ym., 1993), tarkasteltiin myös tässä tutkimuksessa perheenjäsenten käytöksestä nousseiden tekijöiden yhteyttä perheen tunneilmapiirin latautuneisuuteen. Lisäksi alhainen sosiaaliluokka lisää niiden pitkäkestoisten vastoinkäymisten riskiä, jotka ovat kaikkien perheenjäsenten toiminnasta riippumattomia. Kun nämä vastoinkäymiset yhdistetään, pystytään tarkastelemaan myös perhettä ulkoa kohdanneiden vastoinkäymisten merkitystä suhteessa perheen tunneilmapiirin latautuneisuuteen.

Tässä tutkimuksessa etsittiin vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Onko vanhemman ja lapsen ilmaisema tunne pysyvää puolentoista vuoden aikana kroonisesti astmaa sairastavien lasten perheissä? Onko vanhemman ilmaiseman tunteen pysyvyydessä eroja sukupuolen tai iän suhteen?
- 2) Mitkä tekijät ovat yhteydessä vanhemman ilmaiseman tunteen pysyvyyteen tai mahdollisiin muutoksiin? Tällaisina tekijöinä tarkasteltiin lapsen ilmaisemaa tunnetta, vanhempien välisiä avio-ongelmia, vanhemman psyykkistä häiriötä, lapsen käyttäytymisen ongelmia ja perheen sosioekonomista huono-osaisuutta. Onko vanhempien avio-ongelmien / äidin psyykkisen häiriön ja perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden yhteydessä eroja sukupuolen ja iän suhteen?
- 3) Muuntavatko vanhempien avio-ongelmat, vanhemman psyykinen häiriö tai lapsen käyttäytyminen perheen sosioekonomisen huono-osaisuuden yhteyttä perheen tunneilmapiirin latautuneisuuteen?

2. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

2.1. Tutkittavat ja tutkimusasetelma

Tutkimuksen alkuperäinen otos koostui 94:stä 5-13-vuotiaasta astmalapsesta, jotka kävivät säännöllisesti lasten astmaklinikalla Skotlannin Glasgowissa. Otos kerättiin tutkimukseen, jonka tarkoitus oli selvittää kielteisten elämäntapahtumien ja uusien astma-kohtausten välistä ajallista suhdetta kroonista astmaa sairastavilla lapsilla (Sandberg ym., 2000). Lapsen ikä ja astman vakavuus olivat ne kriteerit, joiden perusteella lapset valittiin mukaan tutkimukseen. Pilottitutkimuksen pohjalta saatiin kokonaiskuva astmaklinikan potilaiden ikä-, sukupuoli- ja sosiaalijakaumista. Tutkijat pitivät huolen siitä, että otoksen lapset edustivat näiltä osin riittävästi kaikkia klinikan lapsia. 113 lapsesta ja heidän vanhemmastaan, jotka näillä perusteilla kutsuttiin tutkimukseen, lupautui 94 perhettä mukaan. Tutkimuksen haastattelu toteutettiin kolmella eri mittauskerralla yhdeksän kuukauden välein vuosina 1993 ja 1994. Ensimmäisellä mittauskerralla lapsen elämäntapahtumia selvitettiin viimeisen 12 kuukauden ajalta ja kahdella seuraavalla yhdeksän kuukauden ajalta. Tutkimuksessa haastateltiin sekä lasta että lapsen vanhempaa, jotta saataisiin luotettavaa tietoa lapsesta ja lasta koskevista tapahtumista sekä perheessä että sen ulkopuolella. Tähän tutkimukseen valittiin 87 sellaista lapsi-vanhempiparia, jotka osallistuivat jokaisella kolmella mittauskerralla tutkimukseen (taulukko 1).

TAULUKKO 1. Tutkimuksen taustatiedot

Taustatekijä	n (%)
Sukupuoli:	
Tyttö	39 (44.8%)
Poika	48 (55.2%)
Sosiaaliluokka:	
ylemmät toimihenkilöt	32 (36.8 %)
alemmat toimihenkilöt	16 (18.4 %)
työntekijät	26 (29.9 %)
työttömät	13 (14.9 %)

2.2. Tutkimusmenetelmät

Tässä tutkimuksessa käytettiin *PACE* -haastattelumenetelmää (*Psychosocial Assessment of Childhood Experiences*), joka on systemaattinen ja luotettava lapsen elämäntapahtumia ja pitkäaikaisia psykososiaalisia kokemuksia kartoittava menetelmä (Glen, Simpson, Drinnan, McGuinnes & Sandberg, 1993; Sandberg ym., 1993). Tietoa elämäntapahtumien esiintymisestä, ajankohdasta ja koetusta positiivisesta ja negatiivisesta vaikutuksesta kerättiin standardoiduilla haastatteluilla erikseen lapselta ja hänen huoltajaltaan, yleensä äidiltä. Aiheet käsittelivät kaikkia lapsen elämänalueita, kuten muutot, muutokset kotitaloudessa (syntymät, poismuutot tai muutot talouteen), erot perheestä, sairaudet ja sairaalakontaktit, vanhempien työ, perhesuhteet, aviolliset tapahtumat, kuten avioero, lapsen ystävyysuhteet, koulunkäynti, lapsen traumakokemukset, merkittävät saavutukset ja muut erityisen hyvät tapahtumat. Lapsen haastattelu kesti noin tunnin, aikuisen noin puolitoista tuntia.

Elämäntapahtumaksi luettiin ne tapahtumat, jotka useimmat samanikäiset lapset kokevat uhkaavana, järkyttävänä tai hämmentävänä tai hyvin miellyttävänä, itsetuntoa lisäävänä tai uusia mahdollisuuksia avaavana tapahtumana. Äkillisten tapahtumien lisäksi huomioitiin suuri joukko erilaisia pitkäaikaista uhkaa aiheuttavia kokemuksia, joihin kuuluivat negatiiviset, krooniset kokemukset ja jotka määriteltiin äkillisten tapahtumien pitkäaikaisina vastineina, kuten jatkuva aviollinen epäsopu tai koulukiusaamisen kohteena olo. Lisäksi muut epänormaalit psykososiaaliset tilanteet otettiin huomioon joko kehityksellisten seikkojen vuoksi tai koska ne kertoivat vanhempien puutteellisista kasvatusten menetelmistä. Tähän ryhmään kuuluivat vanhemman ylisuojeleva asenne, riittävä vanhemman valvonnan puute, riittämättömät kontrollistrategiat ja kyvyttömyys suojella lasta epämiellyttävissä tai vahingollisissa tilanteissa. Arvioinnissa riippumattomat tapahtumat luokiteltiin erikseen tapahtumista, joiden voitiin katsoa olevan yhteydessä lapsen käyttäytymiseen. Toinen luokittelu erotti perheenjäsenistä ja perheenjäsenen käytöksestä riippuvat tapahtumat.

PACE:n kontestuaalisen uhan arvioitsijoiden välinen ja uusintareliabiliteetti on korkea (Glen ym., 1993) Lasten ja vanhempien vastausten välillä löytyi kuitenkin selviä eroja tiettyjen tapahtumien kohdalla, kuten nuoruusikäisen lapsen suhteissa toiseen sukupuoleen. Lasten ja vanhempien vastausten väliset erot puhuvat sen puolesta, että parhaimpaan tulokseen päädytään ainoastaan, jos haastatellaan molempia osapuolia, sekä lasta että hänen vanhempansa.

Tässä tutkimuksessa PACE:n pohjalta tehty haastattelu suoritettiin siten, että ensimmäisellä mittauskerralla toinen koulutetuista haastattelijoista haastatteli lasta ja toinen vanhempaa. Toisella mittauskerralla haastattelijat vaihtoivat haastateltavaa ja kolmannella kerralla oli taas ensimmäisen mittauskerran järjestys. Menettely esti aikaisemman haastattelun vastausten vakiintumisen.

Toinen tutkimuksessa käytetty menetelmä *CBCL (Child Behavior Checklist;* Achenbach, 1991) mittasi lapsen käyttäytymistä ja sosiaalisia taitoja. Lapsen käyttäytyminen jaoteltiin ulkoistaviin ja sisäisiin ongelmiin, jotka jakaantuivat kahdeksaan käyttäytymisen asteikkoon: vetäytyminen, somaattiset kivut, ahdistuneisuus / masennus (sisäiset ongelmat) sekä rikollinen ja aggressiivinen käyttäytyminen (ulkoistavat ongelmat) ja lisäksi ajattelu-, sosiaaliset sekä keskittymisvaikeudet. CBCL on standardoitu suurissa kliinisissä sekä kontrolliotoksissa (Barkley, 1988). Sen kummankin

asteikon sekä yhdistetyn asteikon reliabiliteetti on osoittautunut erittäin korkeaksi (Achenbach, 1991). Kyselylomakkeen konstruktiovaliditeettia tukevat sen korkeat korrelaatiot muiden käyttäytymistä mittaavien asteikkojen (Fombonne, 1989) sekä kliinisten haastattelumenetelmien kanssa (Verhulst & Van der Ende, 1991). Tutkimuksessa arviointilomake annettiin vanhempien täytettäväksi. Lomakkeessa pyydettiin vanhempia antamaan kuva lapsen käyttäytymisestä sellaisena kuin vanhemmat sen näkivät.

2.3. Tutkimuksen muuttujat

Perheen tunneilmapiirin latautuneisuus. PACEn pohjalta arvoitu perheen tunneilmapiirin latautuneisuus oli tutkimuksen riippuva muuttuja ja se arvioitiin koko haastattelun ajalta. Se sisälsi kaikki alkuperäisen *CFI:n* (*Camberwell Family Interview*; Brown & Rutter, 1966) EE-mittarin asteikot lukuunottamatta emotionaalista ylihuolehtivuutta. Muuttuja perheen tunneilmapiirin latautuneisuus perustui vanhemman koko haastattelun aikana ilmaisemasta lämmöstä, positiivisista huomautuksista, kriittisyydestä, kriittisistä huomautuksista ja vihamielisyydestä.

Vanhemman ilmaiseman tunteen voimakkuus arvioitiin äänenpainon, puheensisällön ja eleiden perusteella samaan aikaan, kun hän puhui lapsestaan. Kaksi asteikkoa sisälsivät tiettyjen huomautusten (sekä positiivisten että negatiivisten) tunnistamisen ja ne sisälsivät kaikki sellaiset huomautukset, jotka ilmenivät missä tahansa haastattelun vaiheessa. Kriittisyyden, vihamielisyyden ja lämmön asteikolla arvioijan täytyi tehdä yleinen arvio tasosta, jolla emootio ilmeni ja ottaa huomioon haastattelu kokonaisuutena.

Lämmön kohdalla tärkeitä kriteereitä olivat vanhemman äänenpaino sekä ilmeiden ja eleiden lämpöisyys, kun hän puhui lapsesta, mutta myös muutokset vanhemman äänessä sekä äänen kylmyys tai elottomuus. Lämmön tunteen spontaani ilmaiseminen tai sen puuttuminen, jos sen ilmaiseminen olisi muutoin tilanteessa odotettavaa, oli toinen tärkeä kriteeri. Tyyliä, jolla kyseessä olevan lapsen reaktioita kuvaillaan, voitiin tarkastella myötätunnon, huolenpidon ja empatian käsitteillä, eli kuinka paljon vanhempi näytti ymmärtävän lapsen reaktioita, oli sympaattisesti kiinnostunut niistä tai oli huolestunut

lapsen hyvinvoinnista. Myös kiinnostus lapsen toiminnoista ja saavutuksista ja lapsesta henkilönä otettiin huomioon vanhemman lämpöä arvioitaessa.

Lisäksi arvosteltiin *positiiviset huomautukset*, jos vastaaja kehuu, ilmaisi hyväksyntää tai arvostusta lapsen käyttäytymistä kohtaan. Kuitenkin jos kehuva huomautus sanottiin negatiiviseen sävyyn, sitä ei otettu huomioon, ei myöskään huomautuksia menneessä muodossa, lyhyitä kyllä-vastauksia eikä negatiivisessa tai vähättelevässä muodossa esitettyjä huomautuksia.

Vanhemman *kriittisyys* arvioitiin kriittisyyden vakavuudesta kriittisen huomautuksen sisällössä ja äänenpainossa, jolla huomautus ilmaistiin. Erityisesti huomioitiin huomautusten spontaanisuus ja kuinka toistuvasti kriittisyyttä ilmeni haastattelun eri vaiheissa.

Kriittiset huomautukset olivat ilmauksia, jotka sisälsivät selvästi epämieluisan huomautuksen lapsesta, johon ne viittasivat. Näin ollen kriittisellä äänenpainolla oli tärkeä osuus etenkin lievempien huomautusten arvioinnissa. Jos huomautus teki sisällöltään selväksi, että vanhempi halveksi tai inhosi kyseessä olevan lapsen käytöstä tai luonteenpiirteitä tai jopa lasta kokonaisuudessaan tai vastauksesta ilmeni suoraa inhoa, ei äänenpainoa enää tarvinnut tulkita.

Vihamielisyysdeksi laskettiin se, että vanhempi oli hyökkäävä enemmänkin sen vuoksi, millaisena hän lapsensa näki kuin mitä lapsi teki. Kaksi kriteeriä, kriittisyyden yleistymisen lähes kaikkeen, mikä liittyi lapseen sekä torjuvat huomautukset, jotka halveksivat lasta ihmisenä, arvioitiin myös vihamielisyysdeksi.

Tätä tutkimusta varten jouduttiin otoksen pienuuden vuoksi tekemään muutamia muuttujien ja niiden luokkien muutoksia, jotta kontingenssitaulukkojen solukohtaiset odotusarvot eivät jäisi liian pieniksi ja ettei taulukoissa ilmenisi liiaksi solukohtaisia nollahavaintoja. Perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden muuttujista yhdisteltiin alkuperäisiä luokkia lämmön, kriittisyyden (taulukko 2) ja kriittisten huomautusten (taulukko 3) kohdalla, siten että luokat 0 ja 1 saivat arvon 0 ja loput luokat arvon 1. Siksi noin neljäsosa otoksesta saa arvon 1 'negatiivinen tunneilmapiiri'. Positiivisten huomautusten kohdalla (taulukko 3) luokittelu oli päinvastainen, luokat 1, 2 ja 3 yhdistettiin uudelleen luokaksi 1, siksi kolme neljäsosaa sai arvon 1 'kolme tai enemmän positiivista huomautusta'. Koska vihamielisyyttä ilmeni otoksessa erittäin vähän

(taulukko 2), jätettiin nolla-arvo 'ei vihamielisyyttä' omaksi luokakseen ja loput muuttujan luokat yhdistettiin ilmaisemaan edes vähäistäkin vihamielisyyttä lasta kohtaan.

TAULUKKO 2. Perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden jakaumat alkuperäisellä asteikolla (ensimmäinen mittauskerta; n = 87)

Lämpö		Kriittisyys		Vihamielisyys		
	n (%)		n (%)		n(%)	
0	Runsaasti	27 (31.0)	Ei lainkaan	13 (14.9)	Ei lainkaan	82 (94.3)
1	Melko paljon	39 (44.8)	Vain vähän	52 (59.8)	Yleistäen	4 (4.6)
2	Jonkin verran	18 (20.7)	Melko paljon	19 (21.8)	Hylkäämisenä	0 (0.0)
3	Ei lainkaan	3 (3.4)	Runsaasti	2 (2.3)	Yleistäen ja hylkäämisenä	1 (1.1)
			4 Erittäin paljon	1 (1.1)		

TAULUKKO 3. Vanhemman positiiviset ja kriittiset huomautukset alkuperäisellä jakaumalla (ensimmäinen mittauskerta; n = 87)

	positiiviset huomautukset n (%)	kriittiset huomautukset n (%)
0 Ei yhtään	13 (14.9)	25 (28.7)
1 1 tai 2	52 (59.8)	37(42.5)
2 3 tai 4	20 (23.0)	25(28.7)
3 5 tai 5+	2 (2.3)	0 (0.0)

Lapsen ilmaisema tunne vanhempiaan kohtaan. Lapsen ilmaisema tunne arvioitiin *myönteisten ja kriittisten huomautusten* lukumäärän perusteella koko haastattelun ajalta. Lapsen ilmaisemat huomautukset arvioitiin lisäksi sen perusteella, kumpaa vanhempaa ne koskivat (taulukko 4). Asteikot jaettiin uudelleen, siten että huomautusten vähäisen esiintymisen vuoksi arvo 0 'ei myönteisiä' tai 'ei kriittisiä huomautuksia' luokiteltiin erikseen ja yksikin myönteinen tai kriittinen huomautus äitiä tai isää kohtaan sai arvon yksi. Kuten vanhemman positiivisissa huomautuksissa, myös lapsen ilmaisemien myönteisten huomautusten kohdalla viidesosa lapsista sai arvon nolla 'ei myönteisiä huomautuksia'. Koska otoksen lapset ilmaisivat hyvin vähän vihamielisyyttä vanhempiaan kohtaan, ei sitä otettu tutkimukseen mukaan.

TAULUKKO 4. Lapsen vanhempiaan kohtaan ilmaiseman tunteen jakaumat alkuperäisellä asteikolla (ensimmäinen mittauskerta)

	Äitiä kohtaan ilmaistu (n= 87)		Isää kohtaan ilmaistu (n = 81)	
	myönteiset huomautukset n (%)	kriittiset huomautukset n (%)	myönteiset huomautukset n (%)	kriittiset huomautukset n (%)
0 Ei yhtään	24 (27.6)	78 (89.7)	22 (27.2)	69 (85.2)
1 1 tai 2	42 (48.3)	9 (10.3)	40 (49.4)	11 (13.6)
2 3 tai 4	21 (24.1)	19(23.0)	1 (1.2)	1 1.2)

Pitkäkestoiset psykososiaaliset vastoinkäymiset. PACE:n pitkäkestoisista vastoinkäymisistä tähän tutkimukseen valittiin riippumattomiksi muuttujiksi lähinnä koko perhettä kohdanneet vastoinkäymiset, joista isän ja äidin psyykinen häiriö ja vanhempien avio-ongelmat luokiteltiin vanhempien käytöksestä aiheutuviksi vastoinkäymisiksi ja sosioekonominen huono-osaisuus puolestaan lähinnä perheen toiminnasta riippumattomaksi vastoinkäymiseksi.

Vanhempien avio-ongelmat arvioitiin sen perusteella, esiintyikö suhteessa selviä ongelmia (taulukko 5). Uudelleen luokituksessa yhdistettiin arvoksi 1 luokat 1, 2 ja 3. Arvon 1 'avio-ongelmia' saivat perheet, joissa vanhempien välillä ilmeni joko välikon ja vihamielisyyden kausia, mutta myös jonkin verran sopusoinnun ja neutraalisuuden kausia tai joiden suhdetta luonnehti yleisesti välinpitämättömyys ja vastenmielisyys, mutta ilmeni vielä jonkinasteista kiintymystä tai yhteistyötä viimeisen 12 kuukauden ajalla. Kaikki näitä huonommat avioliitot saivat myös arvon 1.

TAULUKKO 5. Vanhempien avioliiton laatu ja perheen sosioekonominen huono-osaisuus (alkuperäiset jakaumat, ensimmäinen mittauskerta)

Vanhempien avioliiton laatu	Perheen sosioekonominen huono-osaisuus	
	n = 77 ¹ n (%)	n = 87 n (%)
		0 Ei lainkaan 33 (37.9)
1 Huolenpitoa ja kiintymystä	3 (3.4)	1 Yksi pitkäkestoinen vastoinkäyminen 31 (35.6)
2 Jonkin verran jännitteitä	31 (35.6)	2 Kaksi pitkäkestoista vastoinkäymistä 15 (17.2)
3 Kohtalaisesti jännitteitä	22 (25.3)	3 Kolme pitkäkestoista vastoinkäymistä 4 (4.6)
4 Tasapainoisuutta, mutta välikon kausia	7 (8.0)	4 Neljä pitkäkestoista vastoinkäymistä 2 (2.3)
5 Merkittäviä välikon kausia	10 (11.5)	5 Viisi pitkäkestoista vastoinkäymistä 1 (1.1)
6 Jatkuvia riitoja, syytöksiä	4 (4.6)	6 Kuusi pitkäkestoista vastoinkäymistä 1 (1.1)

¹Vain ne perheet, joissa vanhemmat elävät parisuhteessa

Isän ja äidin psyykkisen häiriön yhteyksiä tarkasteltiin tutkimuksessa toisistaan erillään (taulukko 6) ja uudelleenluokituksessa jäi luokka 0 omaksi arvokseen, luokat 1 ja 2

saivat arvon 1. Arvon 1 'psykiatrinen hoitokontakti viimeisen 12 kuukauden aikana' saivat kaikki ne vanhemmat, jotka olivat käyneet ainakin yleislääkärillä tai neuvonnassa psykiatristen häiriöiden vuoksi viimeisen vuoden aikana.

TAULUKKO 6. Vanhempien psyykkinen häiriö (alkuperäiset jakaumat, ensimmäinen mittauskerta)

	Äiti n = 87 n (%)	Isä n = 77 ¹ n (%)
0 Ei psykiatrinen hoitokontaktia	73 (83.9)	70 (90.9)
1 Yleislääkärikäynti	12 (13.8)	6 (7.8)
2 Psykiatrinen hoitokontakti	2 (2.3)	1 (1.3)

¹ Vain ne perheet, joissa vanhemmat elävät parisuhteessa

Perheen sosioekonominen huono-osaisuus (taulukko 5) oli summamuuttuja, johon laskettiin mukaan alunperin kaksiluokkaisiksi luokitellut muuttujat, 'äidin työttömyys', 'isän työttömyys', 'vanhemman vammaisuus tai fyysinen rajoite', 'sisaruksen vammaisuus', 'perheen taloudellinen tilanne' sekä 'asumiseen liittyvät ongelmat'. Kaksiluokkaiseksi sosioekonominen huono-osaisuus muutettiin, siten että arvon 1 'sosioekonomisesti huono-osainen perhe' saivat perheet, joissa ongelmaa ilmeni kahdessa tai useammassa sosioekonomisen huono-osaisuuden kuudesta muuttujasta.

Sekä *äidin* että *isän työttömyys* laskettiin erikseen summamuuttujaan mukaan (taulukko 7). Luokat 0, 1 ja 2 saivat arvon 0. Loput luokat yhdistettiin, siten että arvon yksi 'työttömänä viimeisen 12 kuukauden aikana' saivat vanhemmat, jotka olivat olleet yli viikon ajan lomautettuna, työttömänä, eläkkeellä tai jonkin muun syyn vuoksi poissa työstä viimeisen 12 kuukauden aikana.

TAULUKKO 7. Vanhempien työtilanne (alkuperäiset jakaumat, ensimmäinen mittauskerta)

Työtilanne	Äiti n= 87 n (%)	Isä n = 77 ¹ n (%)
0 Työssä	45 (51.7)	59 (76.6)
1 Loma	1 (1.1)	1 (1.3)
2 Usein poissa	7 (8.0)	0 (0.0)
3 Koulutuksessa	0 (0.0)	1 (1.3)
4 Lomautettuna	0 (0.0)	2 (2.6)
5 Työttömänä	6 (6.9)	9 (11.7)
6 Ei työssä /eläkkeellä	28 (32.2)	5 (6.5)

¹ Vain ne perheet, joissa vanhemmat elävät parisuhteessa

Perheenjäsenen vammaisuus tai fyysinen rajoite koostui myös kahdesta eri muuttujasta, joista toinen koski vanhemman, toinen puolestaan lapsen vammaisuutta (taulukko 8). Vanhemman kroonisesta sairaudesta arvon 0 sai lähes yhdeksänkymmentä prosenttia perheistä, sillä perheitä, joissa vanhemmalla ilmeni vähintään lievä-asteinen krooninen sairaus oli vain kymmenen prosenttia koko otoksesta. Sisaruksen vammaisuutta ilmeni viidessä perheessä.

Perheen taloudellinen tilanne (taulukko 8) luokiteltiin uudelleen, siten että luokat 0 ja 1 yhdistettiin arvoksi 0 ja arvon 1 'rahaongelmia' saivat perheet, joissa perheellä oli ilmennyt rahahuolia viimeisten 12 kuukauden aikana. Näitä perheitä oli ensimmäisellä mittauskerralla vajaat viidesosa otoksesta.

Koska ainoastaan vähän yli kymmenellä perheellä ilmeni edes vähäisiä *asumiseen liittyviä ongelmia* (taulukko 8), saivat perheet arvon 1 'asumisongelmia', jos asumiseen liittyi edes joitakin ongelmia. Näitä olivat vakavat ongelmat, jotka tekivät asunnosta asumiskelvottoman, mutta myös lievemmat ongelmat, kuten ovet ja ikkunat, jotka

aiheuttivat jatkuvaa vetoa. Mukaan ei sisällytetty sisustuksen tasoa tai ahtauden kaltaisia ongelmia.

TAULUKKO 8. Perheen taloudellinen tilanne, asumiseen liittyvät ongelmat sekä vanhemman tai sisaruksen vammaisuus (alkuperäiset jakaumat, ensimmäinen mittauskerta)

Perheen taloudellinen tilanne	Asumiseen liittyvät ongelmat		Vanhemman vammaisuus tai fyysinen rajoite		Sisaruksen vammaisuus	
	n= 87	n= 87	n= 87	n= 73 ¹		
	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)		
0 Hyvä	43 (49.4)	Ei lainkaan 74 (85.1)	Ei ole 78 (89.7)	68(93.2)		
1 Tyydyttävä	30 (34.5)	Joitakin 5 (5.7)	Mahdollinen 9 (10.3)	2 (2.7)		
2 Huono	12 (13.8)	Huomattavia 3 (3.4)	Huomattava	3 (4.1)		
3 Erittäin huono	2 (2.3)	Vakavia 5 (5.7)				

¹ Vain ne perheet, joissa lapsella on sisaruksia.

Lapsen käyttäytymisen muuttujista otettiin tähän tutkimukseen mukaan *lapsen kokonaiskäyttäytyminen, internalisoiva ja eksternalisoiva käyttäytyminen* (taulukko 9). Nämä lapsen käyttäytymismuuttujat luokiteltiin tutkimuksessa kaksiluokkaisiksi, siten että suositeltuja luokittelurajoja, jotka erottavat kliiniset, psyykkisesti häiriintyneet lapset muista, laskettiin otoksen keskiarvon suuntaan, ja näin noin yksi kolmasosa otoksen lapsista sai arvon 1 'käyttäytymisongelmia'. Jos näin ei olisi tehty, tutkimuksessa vain muutaman lapsen pistemäärät olisivat sijoittuneet katkaisupisteen yläpuolelle, koska tutkimuksen otoskoko oli pieni eikä kyseessä ollut psyykkisesti häiriintyneiden lasten ryhmä.

TAULUKKO 9. Lapsen käyttäytymispisteiden (CBCL) jakaumat eri käyttäytymisen muuttujilla (ensimmäinen mittauskerta; n= 86)

Muuttujat	minimi	maksimi	keskiarvo	keskihajonta
Lapsen kokonais- Käyttäytyminen	1	88	27.9	19.1
Lapsen int. käyttäytyminen	0	29	7.2	6.6
Lapsen ekst. käyttäytyminen	1	63	20.7	13.6

2.4. Analyysimenetelmät

Vanhemman ja lapsen ilmaiseman tunteen pysyvyyttä tarkasteltiin tässä tutkimuksessa *log lineaaristen mallien* ja niiden tuomien yhdysvaikutusten pohjalta. Näin mittauskertojen välinen pysyvyys testattiin kullekin tunneilmapiirin muuttujalle erikseen. Log lineaaristen mallien avulla oli mahdollista tarkastella samanaikaisesti usean diskreetin muuttujan välisiä yhteyksiä.

Tutkimuksessa tarkasteltiin lisäksi *kappa-kertoimen* avulla eri mittauskertojen välisiä mahdollisia muutoksia, jotta tuloksia voitiin pitää kyllin luotettavina. Kappa-kerroin soveltui erinomaisesti luokkien muutosten tarkasteluun ja sitä on usein käytetty myös reliabiliteettitutkimuksissa. *MacNemarin testi* kertoi puolestaan ilmenneen muutoksen suunnan. Reunafrekvenssejä vertailemalla voitiin arvioida, ovatko tutkittavan muuttujan frekvenssijakaumat samat molemmilla mittauskerroilla (Leskinen, Lyyra, Jokela & Jylhä, 1996).

Sukupuolen tuomia eroja vanhemman ilmaiseman tunteen muutoksissa tarkasteltiin myös kappakertoimen ja MacNemarin testin pohjalta, siten että analyysit tehtiin erikseen tytöille ja pojille ja tuloksia verrattiin sukupuolten suhteen. Samoin ikäryhmien välisiä eroja tarkasteltiin 6-7-vuotiaiden ja yli 7-vuotiaiden välillä.

Vastavuoroisuus lapsen ja vanhemman ilmaiseman tunteen välillä analysoitiin myös *log lineaaristen mallien* avulla. Mallien avulla pyrittiin tarkastelemaan lapsen ja

vanhemman ilmaiseman tunteen vastavuoroisuutta ja paljastamaan mahdollinen tunteen pysyvyys lapsen ja vanhemman välisessä vuorovaikutuksessa.

Vanhempien avio-ongelmien, äidin ja isän psyykkisen häiriön, lapsen käyttäytymisen sekä sosioekonomisen huono-osaisuuden yhteyksiä perheen tunneilmapiirin latautuneisuuteen pyrittiin selittämään *logit-mallien* avulla, joissa riippuvana muuttujana oli aina mittauskerroista jälkimmäinen tunneilmapiirin muuttuja. Logit-mallien rakentaminen suoritettiin samojen periaatteiden mukaisesti kuin log lineaarisissa malleissa, mutta logit-malleissa oli lisäksi mahdollista jakaa muuttujat riippumattomiin ja riippuviin muuttujiin. Logit-mallilla tutkittiin vanhemman lastaan kohtaan ilmaiseman tunteen esiintymisen todennäköisyyden vaihtelua riippumattomien muuttujien ristiintaulukoinnin tuloksena muodostuvissa luokissa. Logit-mallien avulla voitiin analysoida jopa selitys- ja ennustamismielessä esiintymisten todennäköisyyksiin vaikuttavia tekijöitä. Mallien pohjalta oli mahdollista tarkastella yhteyksiä riippumattomien muuttujien ja vanhemman ilmaiseman tunteen välillä, mutta myös tuoda esille tekijöitä, jotka mahdollisesti olivat yhteydessä vanhemman lastaan kohtaan ilmaiseman tunteen pysyvyyteen (Leskinen ym., 1990). Tutkimuksen logit-mallien muuttuja-asetelmissa pyrittiin ottamaan huomioon mahdollisen pysyvyyden tai mahdollisten muutosten tuomat yhteydet muuttujien välillä.

Sukupuolen tuomia eroja perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden ja avio-ongelmien sekä äidin psyykkisen häiriön yhteyksissä tarkasteltiin ristiintaulukoiden pohjalta. Koska otoskoko ei ollut riittävän suuri ja solukohtaiset odotusarvot jäivät liian pieniksi, käytettiin *Fisherin tarkkaa nelikenttätestiä*, jolloin analyyseissä otettiin huomioon ainoastaan kahdesta rivistä ja kahdesta sarakkeesta muodostuvat reunasummataulut, ns. nelikentät. Luokiteltujen muuttujien välisen assosiaation indeksoimiseen ei voitu käyttää Pearsonin korrelaatiokerrointa, siksi tutkimuksessa käytettiin *Cramerin V:tä*. Ristiintaulukoiden analyysit tehtiin erikseen tytöille ja pojille ja tuloksia verrattiin sukupuolten suhteen. Samalla lailla tarkasteltiin ikäryhmien välisiä eroja 6-7-vuotiaiden ja yli 7-vuotiaiden välillä.

Lopuksi tutkittiin vielä logit-mallien avulla vanhempien avio-ongelmien, äidin ja isän psyykkisen häiriön sekä lapsen käyttäytymisen moderaattorivaikutuksia perheen sosioekonomiseen huono-osaisuuteen suhteessa perheen tunneilmapiirin latautuneisuuteen. Moderaattori on kolmas muuttuja (z), joka vaikuttaa riippuvan

muuttujan (x) ja riippumattoman muuttujan (y) väliseen suhteeseen (Baron & Kenny, 1986). Se voi joko heikentää näiden kahden muuttujan välistä suhdetta tai jopa muuttaa sen suhteen suuntaa vastakkaiseksi. Moderaattorin vaikutus voidaan kuvata vastavuoroisuutena riippuvan muuttujan ja moderaattorimuuttujan välillä, siten että suhde riippumattoman ja riippuvan muuttujan välillä muuttuu moderaattorin tasosta riippuen. Moderaattori vaikuttaa aina kun tämä interaktio on merkitsevä. On kuitenkin toivottavaa, että moderaattorimuuttuja ei korreloisi kummankaan muun muuttujan kanssa yksin, jotta vaikutus voitaisiin tulkita selvästi. Logit-mallien pohjalta nousseet yhteydet vahvistettiin tutkimuksessa, siten että perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden, moderaattorimuuttujien ja sosioekonominen huono-osaisuuden väliset yhteydet analysoitiin erikseen Fisherin tarkan nelikenttätestin ja Cramerin V:n avulla. Ristiintaulukoilla oli tarkoitus lähinnä tukea ja selittää tarkemmin log lineaaristen mallien pohjalta nousseita tuloksia.

Kaikki log lineaariset mallit valittiin tutkimukseen huomioiden parametrien estimaattien tulkinnallisuus ja niiden tilastollinen merkitsevyys. Saturoidussa mallissa olivat mukana kaikki mahdolliset yhdysvaikutukset ja tästä mallista edettiin kohti yksinkertaisempaa riittävää mallia pudottamalla ylimmän asteen yhdysvaikutuksista tekijä kerrallaan pois sitä mukaa kuin ne osoittautuivat turhiksi ja ei-merkitseviksi. Mallien riittävyttä testattiin uskottavuussuhteen testillä ja tarkastelemalla standardoituja jäännöksiä. Jos malli ei ollut tarpeeksi riittävä, mallista poistettiin muuttujia. Tässä tutkimuksessa otoskoko oli riittävä yleensä kolmen muuttujan malleille. Yhteensopivuustestin p-arvon rajana käytettiin arvoa .05, ja jos p-arvo oli tätä suurempi, oli malli tilastollisesti riittävä, muussa tapauksessa malli hylättiin. Muuttujien päävaikutustermejä ei yhdysvaikutusten esiintyessä tulkittu, ne olivat mukana mallissa hierarkkisuusperiaatteen mukaisesti. Log lineaaristen mallien analyysien tuloksina saatiin aineistoon hyvin sopivat mallit. Samoin kaikki taulukkoon valitut logit-mallit olivat tilastollisesti riittäviä ja parametrien estimaatit olivat vähintään tilastollisesti suuntaa antavia.

3. TULOKSET

3.1. Perheen tunneilmapiirin latautuneisuus

Lämmön pysyvyys. Vanhemman lämpö oli erittäin pysyvä koko haastattelun aikana (taulukko 10). Ensimmäinen mittauskerran yhdysvaikutus oli tilastollisesti merkitsevä ($p < .001$) sekä toisen mittauskerran että kolmannen mittauskerran kanssa. Edes kappakerroin, joka on yleensä erittäin herkkä muutoksille, ei antanut minkäänlaista viittausta muutoksesta kolmen mittauskerran välisenä aikana ($p = .000$) (taulukko 11).

Kriittisyyden pysyvyys. Kriittisyyden kohdalla kävi samankaltaisesti. Koko haastattelun aikainen kriittisyys kolmen mittauskerran aikana jätti ainakin tilastollisesti suuntaa antavana voimaan kaikki toisen asteen yhdysvaikutukset ($p < .10$) (taulukko 10). Toisen ja kolmannen mittauskerran välillä yhdysvaikutus oli jopa erittäin merkitsevä ($p = .000$) (taulukko 11).

Vihamielisyyden pysyvyys. Toisen ja kolmannen mittauskerran välinen yhdysvaikutus oli tilastollisesti merkitsevä ($p < .01$) (taulukko 10). Vihamielisyydessä tapahtui kuitenkin tilastollisesti erittäin merkitsevä muutos ensimmäisen mittauskerran jälkeen etenkin kolmanteen mittauskertaan ($p = .234$) ja ensimmäisen ja toisen mittauskerran välinen yhteys oli suuntaa antava ($p = .090$) (taulukko 11). Kuitenkin nämä muutokset tapahtuivat erittäin tasaisesti molempiin suuntiin ($p = 1.000$). Toisen ja kolmannen mittauskerran välillä muutosta ei tapahtunut ($p = .000$). Lisäksi tarkasteltaessa vihamielisyyden pisteytysten jakautumista eri soluihin kolmen mittauskerran aikana noin 85% havainnoista sai arvon 0 'ei vihamielisyyttä' jokaisella mittauskerralla (taulukko 2).

Positiiviset huomautukset. Positiiviset huomautukset pysyivät tilastollisesti erittäin merkitsevästi samana ensimmäisen ja toisen mittauskerran ($p < .000$) sekä ensimmäisen ja kolmannen mittauskerran ($p < .001$) välillä (taulukko 10). Muutosta ilmeni kuitenkin

ensimmäisen ja kolmannen mittauskerran välillä ($p = .142$), joskin se oli melko tasaista molempiin suuntiin ($p = .119$) (taulukko 11).

Kriittiset huomautukset. Kriittisissä huomautuksissa peräkkäisten mittauskertojen väliset yhdysvaikutukset olivat tilastollisesti erittäin merkitseviä ($p < .000$) (taulukko 10). Muutosta tapahtui kuitenkin ensimmäisen ja kolmannen mittauskerran ($p = .085$) välillä ja muutosta tapahtui jälleen kerran melko tasaisesti molempiin suuntiin ($p = .845$) (taulukko 11).

TAULUKKO 10. Perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden pysyvyys. Taulukossa yksinkertaisimpien log lineaaristen mallien korkeimmat yhdysvaikutukset.

(n= 87)	Likelihood Ratio Chi- testi	Vapaus- asteet	p- arvo	Parametrien Estimaatit	Parametrien Keskivirheet
Lämpö	2.6451	2	.2665		
(1. * 2.mittauskerta)				2.3589***	.5375
(1. * 3.mittauskerta)				2.1871***	.5272
Kriittisyys	.0118	1	.9135		
(1. * 2.mittauskerta)				1.0946*	.6485
(1. * 3.mittauskerta)				1.0741*	.6270
(2. * 3.mittauskerta)				2.3967***	.6301
Vihamielisyys	3.8399	3	.2793		
(2. * 3.mittauskerta)				2.9832***	1.1236
Positiiviset huomautukset	1.3285	2	.5146		
(1. * 2.mittauskerta)				2.1093***	.5330
(1 * 3.mittauskerta)				1.8203***	.5687
Kriittiset huomautukset	.5870	2	.7456		
(1. * 2. mittauskerta)				1.9322***	.5860
(2. * 3. mittauskerta)				2.5198***	.6205

* $p < .10$; ** $p < .05$; *** $p < .01$

TAULUKKO 11. Ristiintaulukoiden pohjalta saadut tulokset perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden muutoksista ja muutosten suunnasta eri mittauskertojen välillä

(n= 87)	Kappa	p-arvo	McNemarin testi
Lämpö			
(1. * 2. mittauskerta)	.394	.000	.608
(2. * 3. mittauskerta)	.304	.000	.522
(1. * 3. mittauskerta)	.323	.000	.871
Kriittisyys			
(1. * 2. mittauskerta)	.331	.002	.664
(2. * 3. mittauskerta)	.522	.000	.607
(1. * 3. mittauskerta)	.331	.002	1.000
Vihamielisyys			
(1. * 2. mittauskerta)	.180	.090	1.000
(2. * 3. mittauskerta)	.365	.000	.688
(1. * 3. mittauskerta)	.127	.234	1.000
Positiiviset huomautukset			
(1. * 2. mittauskerta)	.313	.000	.749
(2. * 3. mittauskerta)	.111	.142	.119
(1. * 3. mittauskerta)	.253	.001	.280
Kriittiset huomautukset			
(1. * 2. mittauskerta)	.375	.000	.359
(2. * 3. mittauskerta)	.486	.000	.607
(1. * 3. mittauskerta)	.185	.085	.845

Perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden muutokset suhteessa lapsen ikään. Kun eri ikäryhmien eroja vertailtiin keskenään, muuttui vanhemman ilmaisema lämpö vain 6-7-vuotiaiden ryhmässä joka mittauskerralla merkitsevästi ($p = .000$) (taulukko 12). Tätä muutosta tapahtui erittäin tasaisesti molempiin suuntiin ($p = 1,000$). Kriittisyudessa muutosta tapahtui ainoastaan 6-7-vuotiaiden vanhemmilla kuitenkin vain ensimmäisen ja toisen mittauskerran välillä ja tasaisesti molempiin suuntiin ($p = 1.000$).

Perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden muutokset suhteessa lapsen sukupuoleen. Muutosta perheen tunneilmapiirin latautuneisuudessa ilmeni melko tasaisesti sekä tyttöjen että poikien suhteen (taulukko 13). Yksinomaan *poikien vanhemmilla* muutosta tapahtui lähinnä lämmössä ensimmäisestä mittauskerrasta toiseen

($p = .149$) ja kolmanteen ($p = .121$). Muutosta tapahtui kuitenkin hyvin tasaisesti sekä ensimmäisestä toiseen ($p = 1.000$) että kolmanteen mittauskertaan ($p = .549$). *Tyttöjen vanhemmilla* muutosta tapahtui positiivisissa huomautuksissa pidemmällä aikavälillä, ensimmäisestä kolmanteen mittauskertaan ($p = .004$). Muutos oli lähinnä positiivisten huomautusten määrän kasvua, joskaan se ei ollut tilastollisesti merkitsevä suunta ($p = .549$).

Ensimmäisestä mittauskerrasta toiseen ($p = .770$) ja kolmanteen mittauskertaan ($p = .603$) tapahtui *tyttöjä kohtaan* ilmaistussa vihamielisyydessä muutosta, jota ei ilmennyt lainkaan poikien vanhemmilla. Taaskin muutos oli tasaista molempiin suuntiin ($p = .625$; $p = 1.000$). Myös kriittisyys ja kriittiset huomautukset muuttuivat ainoastaan *tyttöjen suhteen* ensimmäisen ja toisen mittauskerran välillä ($p = .124$), joskin muutosta tapahtui jälleen tasaisesti molempiin suuntiin ($p = .549$), mutta muilla toisen ja kolmannen mittauskerran välillä ei tyttöjen ja poikien välillä enää ollut eroja.

3.2. Lapsen vanhempiaan kohtaan ilmaiseman tunteen pysyvyys

Myönteiset huomautukset. *Lapsen äitiään kohtaan* ilmaisemien myönteisten huomautusten kohdalla ensimmäisen ja toisen mittauskerran yhdysvaikutus jäi voimaan tilastollisesti melkein merkitsevänä ($p < .05$) (taulukko 14). Huomautusten määrä muuttui kuitenkin merkitsevästi ($p = .500$) lähes jokaisen mittauskerran välillä ja muutoksen suunta oli heti ensimmäisen mittauskerran jälkeen ylöspäin, joskaan se ei yltänyt tilastollisesti merkitseväksi edes ensimmäisen ja kolmannen mittauskerran välisenä aikana ($p = .164$) (taulukko 15). Myös ensimmäisen ja toisen mittauskerran välille saatu kappakerroin oli tilastollisesti melkein merkitsevä ($p = .021$). Kappakertoimen ja parametrien estimaattien negatiivisten arvojen perusteella tämä ei kuitenkaan kerro pysyvyydestä vaan siitä, että lapsen ilmaisema tunne äitiä kohtaan muuttuu jopa yli puolella siitä, mitä se oli ensimmäisellä mittauskerralla. *Isää kohtaan* ilmaistut myönteiset huomautukset muuttuivat samankaltaisesti, yhdysvaikutus ensimmäisen ja toisen mittauskerran välisenä aikana oli kuitenkin ainoastaan suuntaa antava ($p < .10$).

(taulukko 14), ja kappakertoimen nollahypoteesi jäi voimaan myös ensimmäisen ja toisen mittauskerran välille ($p = .344$) (taulukko 15).

TAULUKKO 14. Lapsen vanhempiaan kohtaan ilmaiseman tunteen pysyvyys. Taulukossa yksinkertaisimpien log lineaaristen mallien korkeimmat yhdysvaikutukset.

(n= 87)	Likelihood		p- arvo	Parametrien Estimaatit	Parametrien Keskivirheet
	Ratio Chi- testi	Vapaus- asteet			
Äitiä kohtaan					
Myönteiset huomautukset (3.mittauskerta) (1.* 2.mittauskerta)	.7980	3	.8500	-.4439** -1.4604**	.2197 .6693
Kriittiset huomautukset (2.* 3.mittauskerta)	1.8380	3	.6067	2.9832***	1.1237
Isää kohtaan					
Myönteiset huomautukset (n=75) (1.* 2.mittauskerta) (3. mittauskerta)	3.1033	3	.3760	-1.3063* -.5179**	.8023 .2387
Kriittiset huomautukset (n=73) (1.* 3.mittauskerta)	.0000 ¹	0	1.000	2.3786**	1.0900

¹ Kyllästetty malli. Kaikki mahdolliset parametrit käytetty. * $p < .10$; ** $p < .05$; *** $p < .01$

Kriittiset huomautukset. Kriittisissä huomautuksissa *äitiä kohtaan* (taulukko 14) toisen ja kolmannen mittauskerran yhdysvaikutus oli tilastollisesti merkitsevä ($p < .01$). Kappakertoimien nollahypoteesi jouduttiinkin hylkäämään juuri toisen ja kolmannen mittauskerran välillä ($p = .000$) (taulukko 15), mutta jättämään ensimmäisen ja toisen ($p = .487$) sekä ensimmäisen ja kolmannen mittauskerran välille ($p = .389$). Muutosta tapahtui tasaisesti molempiin suuntiin ensimmäisestä sekä toiseen ($p = .267$) että kolmanteen ($p = .607$) mittauskertaan. *Isää kohtaan* ilmaistujen kriittisten huomautusten kohdalla ensimmäisen ja kolmannen mittauskerran yhdysvaikutus jäi tilastollisesti melkein merkitseväksi ($p < .05$) (taulukko 14), koska suurimmalla osalla lapsia (82,9%) ei

ilmennyt lainkaan kriittisiä huomautuksia isäänsä kohtaan. Kriittiset huomautukset muuttuivat ensimmäisestä toiseen mittaukseen (p= .851) melko tasaisesti molempiin suuntiin (p= .302) (taulukko 15). Ensimmäisen ja kolmannen mittauksen välisenä aikana kriittisten huomautusten määrä kasvoi (p= .012).

Vihamielisyys. Tutkimuksen lapset eivät ilmaisseet kahta lasta lukuun ottamatta lainkaan vihamielisyyttä vanhempiaan kohtaan ja siksi muutosta ei tässä tutkimuksessa voitu analysoida.

TAULUKKO 15. Ristiintaulukoiden pohjalta saadut tulokset lapsen vanhempiaan kohtaan ilmaiseman tunteen muutoksista ja muutosten suunnasta eri mittauksien välillä.

	Kappa	p-arvo	McNemarin testi
Myönteiset huomautukset äitiä kohtaan (n=87)			
(1. * 2. mittauskerta)	-.246	.021	.766
(2. * 3. mittauskerta)	.073	.500	.324
(1. * 3. mittauskerta)	-.070	.500	.164
Kriittiset huomautukset äitiä kohtaan (n= 87)			
(1. * 2. mittauskerta)	-.068	.487	.267
(2. * 3. mittauskerta)	.365	.000	.688
(1. * 3. mittauskerta)	-.090	.389	.607
Myönteiset huomautukset isää kohtaan			
(1. * 2. mittauskerta) (n=78)	-.107	.344	.864
(2. * 3. mittauskerta) (n=76)	.017	.876	.110
(1. * 3. mittauskerta) (n=76)	-.156	.158	.200
Kriittiset huomautukset isää kohtaan			
(1. * 2. mittauskerta) (n=78)	.020	.851	.302
(2. * 3. mittauskerta) (n=76)	.421	.000	.063
(1. * 3. mittauskerta) (n=76)	.217	.014	.012

3.3. Lapsen äitiään kohtaan ilmaisema tunne ja perheen tunneilmapiirin latautuneisuus

Vastavuoroisuus lapsen ja vanhemman ilmaiseman tunteen välillä analysoitiin log lineaaristen mallien avulla kahdessa erässä, siten että malliin otettiin mukaan sekä lapsen että vanhemman ilmaisema tunne kahdelta peräkkäiseltä mittauskerralta. Ensimmäisessä mallissa oli mukana ensimmäisen ja toisen mittauskerran muuttujat ja toisessa mallissa toisen ja kolmannen mittauskerran muuttujat.

Lämpö. Lapsen ilmaisemia myönteisiä huomautuksia äitiä kohtaan tarkasteltiin erikseen sekä vanhemman lämmön että positiivisten huomautusten kanssa. Lapsen myönteiset huomautukset toiselta mittauskerralta olivat yhteydessä *vanhemman lämpöön* toiselta ja kolmannelta mittauskerralta tilastollisesti suuntaa antavasti ($p < .10$) (taulukko 16). Kun lapset ilmaisivat paljon myönteisiä huomautuksia äitiään kohtaan, myös vanhemmat ilmaisivat paljon lämpöä ja lämpö oli pysyvää. *Vanhemman positiiviset huomautukset* toiselta mittauskerralta olivat yhteydessä lapsen sekä toisen että kolmannen mittauskerran myönteisiin huomautuksiin, siten että niiden yhdysvaikutus oli tilastollisesti suuntaa antava ($p < .10$) (taulukko 16). Kun vanhemmat ilmaisivat paljon positiivisia huomautuksia lastaan kohtaan, myös lapset ilmaisivat paljon myönteisiä huomautuksia ja huomautusten määrä oli pysyvä. Nämä yhteydet sekä vanhemman lämmön että positiivisten huomautusten kanssa eivät ilmenneet ensimmäisen ja toisen mittauskerran välillä. Lapsen ja vanhemman huomautukset muodostivat vielä tilastollisesti suuntaa antavan ($p < .10$) yhdysvaikutuksen kolmannella mittauskerralla (taulukko 16), kun toisen mittauskerran vanhemman positiiviset huomautukset eivät olleet mukana.

Kriittisyys. Myös lapsen kriittisiä huomautuksia äitiä kohtaan tarkasteltiin erikseen sekä vanhemman kriittisyyden että kriittisten huomautusten kanssa. *Vanhemman kriittisyyden* kohdalla olivat ainoastaan kolmannen mittauskerran lapsen huomautukset ja vanhemman kriittisyys tilastollisesti merkitsevästi ($p < .01$) yhteydessä toisiinsa (taulukko 16). Sama tulos ilmeni, kun, kriittisyyden sijaan lapsen kriittiset huomautukset analysoitiin *yhdessä vanhemman kriittisten huomautusten* kanssa ($p < .01$) (taulukko 16).

TAULUKKO 16. Perheen tunneilmauksen latautuneisuus ja sen vastavuoroisuus perheessä. Taulukossa yksinkertaisimpien log lineaaristen mallien korkeimmat yhdysvaikutukset.

(n= 84)	Likelihood Ratio Chi- testi	Vapaus- asteet	p- arvo	Parametrien Estimaatit	Parametrien Keskivirheet
Vanhemman lämpö Vanh.lämpö(2.*3. mittaus)*lapsen myönt. huom.(2.mittaus)	.0000 ¹	0	1,000	-2.4275*	1.3090
Vanhemman positiiviset huomautukset Vanh. pos. huom. (2. mittaus)*lapsen myönt. huom.(2. * 3. mittaus)	2.7735	4	.5964	2.2641*	1.1742
Vanh. pos. huom. (2.mittaus)* vanh. pos. huom. (3. mittaus)				.8777	.5920
Vanhemman positiiviset huomautukset Vanh.pos.huom.(3. mittaus)*lapsen myönt. huom (2.mittaus)	.0000	0	1,000	.1668	.5982
Vanh.pos.huom.(3. mittaus)*lapsen myönt. huom.(3.mittaus)				1.0350*	.5734
Vanhemman kriittisyys Vanh.kriitt.(3.mittaus)* lapsen kriitt. huom. (3.mittaus)	1.4603	2	.4818	2.8871**	1.1290
Vanh. kriittisyys (2.*3.mittaus)				2.6013***	.6104
Vanhemman kriittiset huomautukset Vanh. kriitt. huom. (3. mittaus)* lapsen kriitt. huom. (3. mittaus)	1.9923	2	.3693	3.0445***	1.1322
Vanhemman kriitt. huom. (2. ja 3. mittaus)				2.4694***	.6212

¹ Kyllästetty malli. Kaikki mahdolliset parametrit käytetty. *p<.10; **p<.05;***p<.01

3.4. Avio-ongelmat ja perheen tunneilmapiiirin latautuneisuus

Logit-malleissa muuttujien asetelmat vastasivat vanhemman ja lapsen ilmaiseman tunteen vastavuoroisuuden muuttuja-asetelmia. Ensimmäisessä logit-mallissa mukana olivat ensimmäisen ja toisen mittauskerran avio-ongelma-muuttuja ja ensimmäisen mittauskerran tunneilmapiiirin muuttuja. Riippuvana muuttujana oli toisen mittauskerran tunneilmapiiirimuuttuja. Vastaavasti toisessa mallissa riippuvana muuttujana oli kolmannen mittauskerran tunneilmapiiirimuuttuja ja riippumattomina muuttujina vanhempien avio-ongelmat toiselta ja kolmannelta mittauskerralta ja tunneilmapiiirimuuttuja kolmannelta mittauskerralta.

Lämpö ja positiiviset huomautukset. Yhteys toisen mittauskerran vanhempien avio-ongelmien ja lasta kohtaan ilmaistun *lämmön* välillä oli vielä tilastollisesti suuntaa antava, kun ensimmäisen mittauskerran avio-ongelmat jätettiin yhdysvaikutuksesta pois ($p < .10$) (taulukko 17). Kun vanhempien välillä ei ollut avio-ongelmia, he ilmaisivat paljon lämpöä lastaan kohtaan. Toisen ja kolmannen mittauskerran välille ei yhteyttä muodostunut, eivätkä ensimmäisen mittauskerran avio-ongelmat yksinään muodostaneet edes suuntaa antavaa yhdysvaikutusta lämmön muuttujien kanssa. Vanhemman *positiiviset huomautukset* olivat suuntaa antavassa yhteydessä avio-ongelmiin ainoastaan kolmannelta mittauskerralla ($p < .10$) (taulukko 17).

Kriittisyys ja kriittiset huomautukset. *Kriittisyyden* kohdalla neljän muuttujan yhdysvaikutus ensimmäisen ja toisen mittauskerran aikana oli tilastollisesti suuntaa antava ja kun ensimmäisen mittauskerran avio-ongelmat oli poistettu, korkein yhdysvaikutus oli edelleen suuntaa antava ($p < .10$) (taulukko 17). Samoin kuin lämmön kohdalla, muodostivat toisen mittauskerran avio-ongelmat yhdessä vanhemman kriittisyyden kanssa tämän yhdysvaikutuksen. Kun vanhempien välillä ei ollut avio-ongelmia, vanhemmat ilmaisivat vähän kriittisyyttä lastaan kohtaan. *Kriittisten huomautusten* kohdalla löytyi ainoa tilastollisesti melkein merkitsevä yhteys ensimmäisen ja toisen mittauskerran väliltä ($p < .05$) (taulukko 17) ja kuten kriittisyyden kohdalla, mallin yhdysvaikutuksessa olivat mukana avio-ongelmat sekä kriittiset huomautukset ensimmäiseltä ja toiselta mittauskerralta. Kuitenkin nämä tulokset ilmenivät ainoastaan neljän muuttujan yhdysvaikutuksessa, ja ovat solujen nollahavaintojen ja korkeiden

keskivirheiden vuoksi erittäin epäluotettavia. Kun mukana oli vain kolme muuttujaa, ei yhteyttä avio-ongelmien ja kriittisten huomautusten välille enää löytynyt.

TAULUKKO 17. Perheen tunneilmapiirin latautuneisuus ja avio-ongelmat. Taulukossa yksinkertaisimpien logit-mallien korkeimmat yhdysvaikutukset.

	Likelihood Ratio Chi- testi	Vapaus- asteet	p- arvo	Parametrien Estimaatit	Parametrien Keskivirheet
Lämpö (n= 76) (2. mittauskerta)	.0000 ¹	0	1.000		
Lämpö(1.mittaus)* Avio-ong. (1.*2.mittaus)				4.3575*	2.5997
Lämpö (n=77) (2. mittauskerta)	.0000 ¹	0	1.000		
Lämpö(1. mittaus)* avio-ongelmat (2.mittaus)				2.0934*	1.1735
Kriittisyys (n=76) (2. mittauskerta)	.0000 ¹	0	1.000		
Kriitt.(1.mittaus)*avio -ong. (1.*2.mittaus)				4.8404*	2.8687
Kriittisyys (n=74) (3. Mittauskerta)	.0000 ¹	0	1.000		
Kriitt.(2.mittaus)* Avio-ong.(3.mittaus)				2.1895*	1.2654
Positiiviset huomautukset (n=74) (3. mittauskerta)	.7094	1	.3997		
Avio-ong.(2. mittaus)				-1.0349	1.0589
Avio-ong.(3. mittaus)				1.8701*	1.1551
Kriittiset huomautukset (n=76) (2. mittauskerta)	.0000 ¹	0	1.000		
Kriitt.huom. (1.mittaus)*avio-ong. (1.*2.mittaus)				5.7457**	2.8448

¹ Kyllästetty malli. Kaikki mahdolliset parametrit käytetty. *p<.10; **p<.05;***p<.01

Vihamielisyys. Vihamielisyys ei tulosten perusteella ollut yhteydessä vanhempien avio-ongelmiin. Yhtäkään avio-ongelmien ja vanhemman ilmaiseman vihamielisyyden välistä yhdysvaikutusta ei jäänyt voimaan.

Avio-ongelmat ja perheen tunneilmapiiirin latautuneisuus suhteessa lapsen ikään. Avio-ongelmissa yhteys vanhemman lasta kohtaan ilmaisemaan kriittisyyteen löytyi ensimmäisen mittauskerran aikana vain *yli 7-vuotiaiden* ryhmästä ($p = .021$) (taulukko 18). Muita eroja ei eri ryhmien välille löytynyt.

Avio-ongelmat ja perheen tunneilmapiiirin latautuneisuus suhteessa lapsen sukupuoleen. Avio-ongelmien ja perheen tunneilmapiiirin yhteyttä tarkasteltaessa eroja oli myös erittäin vähän, kuitenkin ainoastaan *poikien vanhemmilla* ilmennyt yhteys ($p = .032$) (taulukko 19) suhteessa lastan kohtaan ilmaistuun lämpöön ensimmäisellä mittauskerralla oli myös tilastollisesti merkitsevä koko aineiston analyysissä. Vanhempien avio-ongelmat olivat merkitsevästi yhteydessä tyttöjä kohtaan ilmaistuun kriittisyyteen ($p = .007$) (taulukko 19), mutta yhteys ilmeni jälleen kerran vain ensimmäisen mittauskerran aikana.

3.5. Äidin psyykinen häiriö ja perheen tunneilmapiiirin latautuneisuus

Muuttujien asetelmat logit-malleissa vastasivat aikaisempia muuttuja-asetelmia.

Lämpö. Kolmesta mittauskerrasta vain viimeisestä löytyi tilastollisesti merkitsevä yhdysvaikutus äidin psyykkisen häiriön ja lasta kohtaan ilmaistun lämmön välille ($p < .01$) (taulukko 20). Äidit, joilla ei ollut psyykkistä häiriötä kolmannella mittauskerralla, ilmaisivat paljon lämpöä kolmannella mittauskerralla.

Positiiviset huomautukset. Neljän muuttujan yhdysvaikutus ei ollut usean tyhjän solun vuoksi enää kovin luotettava, mutta ensimmäisen ja toisen mittauskerran äidin psyykinen sairaus oli tilastollisesti suuntaa antavassa yhdysvaikutuksessa toisen mittauskerran positiivisten huomautusten kanssa ($p < .10$) (taulukko 20). Äidit, joilla ei ollut psyykkistä häiriötä ensimmäisellä eikä toisella mittauskerralla, ilmaisivat paljon positiivisia huomautuksia. Lisäksi myös ensimmäisen mittauskerran äidin psyykkisen häiriön ja positiivisten huomautusten välille löytyi yhdysvaikutus, joka oli tilastollisesti

suuntaa antavasti yhteydessä toisen mittauskerran positiivisten huomautusten määrään ($p < .10$). Äideillä, joilla ei ollut psyykkistä häiriötä ensimmäisellä mittauskerralla, pysyi positiivisten huomautusten määrä korkeana ensimmäisen ja toisen mittauskerran välillä. Kuitenkin ainoastaan ensimmäisen ja toisen mittauskerran väliset analyysit antoivat tämän tuloksen.

Kriittisyys ja kriittiset huomautukset. Yhteys löytyi myös *kriittisyyden* kohdalla, mutta ainoastaan ensimmäisen ja toisen mittauskerran välillä (taulukko 20). Tällä kertaa oli mukana äidin psyykinen häiriö toiselta mittauskerralta ja kriittisyys ensimmäisen ja toisen mittauskerran ajalta ($p < .05$). Niillä äideillä, jotka ilmaisivat vähän kriittisyyttä sekä ensimmäisellä että toisella mittauskerralla, ei ilmennyt psyykkistä häiriötä. Sama voitiin todeta suhteessa *kriittisiin huomautuksiin*, missä kuitenkin tämä kolmen muuttujan yhdysvaikutus jäi lähinnä suuntaa antavaksi ($p < .10$) (taulukko 20). Tämä yhteys ei tullut kummallakaan kriittisyyden muuttujalla esiin enää toisen ja kolmannen mittauskerran välillä.

Vihamielisyys. Äidin psyykinen häiriö oli tilastollisesti melkein merkitsevässä yhteydessä vihamielisyyteen vain viimeisellä mittauskerralla ($p < .05$) (taulukko 20). Kun äidillä ei ilmennyt psyykkistä häiriötä, vanhemmat ilmaisivat vähän vihamielisyyttä.

Äidin psyykinen häiriö ja perheen tunneilmapiirin latautuneisuus suhteessa lapsen ikään. Äidin psyykkisen häiriön yhteydessä eroja ei ikäryhmien suhteen löytynyt (taulukot 21).

Äidin psyykinen häiriö ja perheen tunneilmapiirin latautuneisuus suhteessa lapsen sukupuoleen. Äidin psyykkisen häiriön yhteydestä perheen tunneilmapiirin latautuneisuuteen oli ainoa ero tyttöjen ja poikien välillä se, että *tyttöjä kohtaan* ilmaistu kriittisyys oli yhteydessä ensimmäisen mittauskerran aikana äidin psyykkiseen häiriöön ($p = .005$) (taulukko 22), kun taas pojilla tätä yhteyttä ei muodostunut ($p = .557$) (taulukko 22). Vihamielisyudessa toisella mittauskerralla ilmeni tilastollisesti melkein merkitsevä yhteys jälleen kerran ainoastaan *tyttöjen vanhemmilla* ($p = .030$) (taulukko 22), mutta kolmannella mittauskerralla yhteys löytyi puolestaan vain suhteessa *poikiin* ($p = .009$) (taulukko 22). Kaikki testit eivät kuitenkaan tukeneet näitä tuloksia lasta kohtaan ilmaistun vihamielisyyden ja äidin psyykkisen häiriön yhteyksien eroista tyttöjen ja poikien välillä.

TAULUKKO 20. Perheen tunneilmapiirin latautuneisuus ja äidin psyykinen häiriö. Taulukossa yksinkertaisimpien logit-mallien korkeimmat yhdysvaikutukset.

(n= 87)	Likelihood Ratio Chi- testi	Vapaus-asteet	p-arvo	Parametrien Estimaatit	Parametrien Keskivirheet
Lämpö (3. mittauskerta) Äidin psyykk. häiriö (3. mittaus) Lämpö (2. mittaus)	.6976	1	.4036	2.1432*** 2.5009***	.7426 .6571
Kriittisyys (2. mittauskerta) Kriitt. (1. mittaus)* äidin psyykk. häiriö (2. mittaus)	.0000 ¹	0		2.8521**	1.2896
Vihamielisyys (3. mittauskerta) Viham. (2. mittaus) Äidin psyykk. häiriö (3. mittaus)	.4170	1	.5184	3.1671** 2.1114**	1.2550 .9978
Positiiviset huomautukset (2. mittauskerta) Äidin psyykk. häiriö (1. * 2. mittaus) Pos.huom.(1.mittaus)* äidin psyykk.häiriö (1.mittaus)	1.6454	2	.4392	-2.9318* 2.4882*	1.5989 1.3918
Positiiviset huomautukset (2. mittauskerta) Pos.huom.(1.mittaus)* äidin psyykk. häiriö (1.mittaus)	.0000 ¹	0	1.000	2.1974*	1.2197
Kriittiset huomautukset (2. mittauskerta) Kriitt.huom. (1.mittaus)* äidin psyykk.häiriö (2.mittaus)	.0000 ¹	0	1.000	2.0743*	1.2806

¹ Kyllästetty malli. Kaikki mahdolliset parametrit käytetty. *p<.10; **p<.05;***p<.01

3.6. Isän psyykkinen häiriö ja perheen tunneilmapiirin latautuneisuus

Isän psyykkisen häiriön ja perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden yhdysvaikutukset eivät jääneet voimaan.

3.7. Lapsen käyttäytyminen ja perheen tunneilmapiirin latautuneisuus

Muuttujien asetelmat logit-malleissa vastasivat aikaisempia muuttuja-asetelmia. Lapsen käyttäytymisen yhteyttä tutkittiin kuitenkin ainoastaan ensimmäisen ja kolmannen mittauskerran välillä, sillä käyttäytymistä ei mitattu lainkaan toisella mittauskerralla.

Lämpö. Vanhemman lastaan kohtaan ensimmäisellä mittauskerralla ilmaisema lämpö ja *lapsen käyttäytymisen ongelmia mittaava kokonaispistemäärä* eivät yhdessä vaikuttaneet kolmannen mittauskerran lämpöön. Sen sijaan kolmannella mittauskerralla lapsen kokonaiskäyttäytymisen pistemäärä oli tilastollisesti merkitsevästi yhdysvaikutuksessa vanhemman lastaan kohtaan osoittaman lämmön kanssa ($p < .01$) (taulukko 23). Kun lapsella ei ilmennyt käyttäytymisen ongelmia kolmannella mittauskerralla, vanhemmat ilmaisivat samalla mittauskerralla paljon lämpöä. Myös *lapsen eksternalisoivan käyttäytymisen ongelmien pistemäärä* kolmannella mittauskerralla oli tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä vanhemman lastaan kohtaan ilmaisemaan lämpöön ($p < .01$) (taulukko 23).

Tilanne oli sama suhteessa *lapsen internalisoivan käyttäytymisen pistemäärään* ($p < .01$) (taulukko 23). Kun lapsella ei ilmennyt internalisoivia käyttäytymisen ongelmia, vanhemmat ilmaisivat paljon lämpöä. Lapsen internalisoivien käyttäytymisongelmien kohdalla ensimmäisen mittauskerran pistemäärän ja vanhemman kolmannella mittauskerralla ilmaisevan lämmön yhdysvaikutukselle jäi tilastollisesti suuntaa antava negatiivinen arvo ($p < .10$) (taulukko 23). Kun lapsella ilmeni internalisoivia käyttäytymisen ongelmia ensimmäisellä mittauskerralla, vanhemmat ilmaisivat paljon lämpöä kolmannella mittauskerralla.

Positiiviset huomautukset. Lapsen käyttäytyminen oli yhteydessä myös vanhemman positiivisiin huomautuksiin. Lapsen käyttäytyminen ensimmäiseltä mittauskerralta toi yhteyden mukaan kaikilla käyttäytymisen luokituksilla ja se oli tilastollisesti melkein merkitsevä ($p < .05$) (taulukko 23). Kun lapsella ei ollut käyttäytymisen ongelmia ensimmäisellä mittauskerralla, vanhemmat ilmaisivat paljon positiivisia huomautuksia kolmannella mittauskerralla. Kuitenkaan vanhemman positiiviset huomautukset ja lapsen käyttäytyminen ensimmäisen mittauskerran aikana eivät yhdessä vaikuttaneet kolmannen mittauskerran positiivisiin huomautuksiin, eikä lapsen käyttäytymisen pistemäärä kolmannella mittauskerralla ollut yhteydessä vanhemman positiivisiin huomautuksiin samalla mittauskerralla.

Kriittisyys. Kriittisyudessa löytyi tilastollisesti suuntaa antava yhteys ensimmäisen mittauskerran *lapsen kokonaiskäyttäytymisen* ongelmien ja vanhemman kriittisyyden välillä ($p < .10$) (taulukko 23). Myös *lapsen eksternalisoivan käyttäytymisen ongelmien pistemäärä* kolmannella mittauskerralla oli tilastollisesti melkein merkitsevästi yhteydessä ensimmäisen ja kolmannen mittauskerran vanhemman lastaan kohtaan ilmaisemaan kriittisyyteen ($p < .05$) (taulukko 23). Lapsen korkea eksternalisoivan käyttäytymisen pistemäärä oli yhteydessä vanhemman ilmaiseman kriittisyyden pysyvyyteen.

Kriittiset huomautukset. Kolmannen mittauskerran kriittisten huomautusten ja lapsen käyttäytymisen välille ei löytynyt mittauskertojen välistä yhteyttä.

Vihamielisyys. Kolmannen mittauskerran vihamielisyys oli tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä ainoastaan *lapsen internalisoivaan käyttäytymiseen* ensimmäisellä mittauskerralla ($p < .01$) (taulukko 23).

TAULUKKO 23. Perheen tunneilmapiirin latautuneisuus ja lapsen käyttäytyminen.

Taulukossa yksinkertaisimpien logit-mallien korkeimmat yhdysvaikutukset.

(n= 86)	Likelihood Ratio Chi- testi	Vapaus- asteet	p-arvo	Parametrien Estimaatit	Parametrien Keskivirheet
Lapsen kokonaiskäyttäytyminen					
Lämpö					
(3. mittauskerta)	4.4203	4	.3521		
Lämpö (1. mittaus)				1.7860***	.6660
Lapsen käytt. (1.mittaus)				-.9879	.7004
Lapsen käytt. (3.mittaus)				2.1505***	.6694
Kriittisyys					
(3. mittauskerta)	1.8932	4	.7554		
Kriitt.(1. mittaus) * lapsen käytt. (1. mittaus)				-2.5486*	1.3144
Positiiviset huomautukset					
(3. mittauskerta)	.1853	1	.6668		
Pos. huom. (1.mittaus)				2.4161***	.7100
Lapsen käytt.(1.mittaus)				-1.6073**	.7131
Lapsen ekst. käyttäytyminen					
Lämpö					
(3. mittauskerta)	.0453	1	.8315		
Lämpö (1. mittaus)				1.5631***	.5956
Lapsen ext.käytt.(3.mittaus)				1.6786***	.5992
Kriittisyys					
(3.mittauskerta)	2.6744	4	.6137		
Kriitt. (1. mittaus) * lapsen ext. käytt.(1.mittaus)				-3.6984**	1.5095
Positiiviset huomautukset					
(3.mittauskerta)	.1419	1	.7064		
Pos. huom. (1. mittaus)				2.4149***	.7092
Lapsen ext.käytt.(1.Mittaus)				-1.6547**	.7130
Lapsen int. käyttäytyminen					
Lämpö					
(3. mittauskerta)	2.4909	4	.6463		
Lämpö (1. mittauskerta)				1.8303***	.6355
Lapsen int.käytt.(1.mittaus)				-1.3054*	.7970
Lapsen int. käytt.(3.mittaus)				1.7087**	.7314
Vihamielisyyt					
(3. mittauskerta)	1.5506	1	.2131		
Vihamielisyyt (1. mittaus)				2.0183	1.5739
Lapsen int.käytt.(1.mittaus)				3.2637***	1.2052
Positiiviset huomautukset					
(3. mittauskerta)	3.2757	1	.0703		
Pos. huom. (1.mittaus)				2.1646***	.6469
Lapsen int. käytt.(1.mittaus)				-1.5541**	.6892

*p<.10; **p<.05;***p<.01

3.8. Perheen sosioekonominen huono-osaisuus ja perheen tunneilmapiirin latautuneisuus

Muuttujien asetelmat malleissa vastasivat vanhempien avio-ongelmien muuttuja-asetelmia.

Lämpö ja positiiviset huomautukset. Sosioekonominen huono-osaisuus oli tilastollisesti suuntaa antavassa yhteydessä *lämpöön* ja ensimmäisellä mittauskerralla jopa yhdessä saman mittauskerran lämmön kanssa ($p < .10$) (taulukko 24). Kun perheessä ei ollut sosioekonomista huono-osaisuutta ensimmäisellä mittauskerralla, vanhemmat ilmaisivat paljon lämpöä ja lämpö oli pysyvää. Tätä yhteyttä ei löytynyt enää toisen ja kolmannen mittauskerran välillä. *Positiiviset huomautukset* toiselta mittauskerralta olivat yhteydessä ainoastaan toisen mittauskerran sosioekonomiseen huono-osaisuuteen suuntaa antavasti ($p < .10$) (taulukko 24). Kun perheessä ei ollut sosioekonomista huono-osaisuutta, vanhemmat ilmaisivat paljon positiivisia huomautuksia.

Kriittiset huomautukset. Toisen mittauskerran kriittisten huomautusten ja ensimmäisen mittauskerran sosioekonomisen huono-osaisuuden välillä oli tilastollisesti suuntaa antava yhteys ja se oli lisäksi negatiivinen ($p < .10$) (taulukko 24). Kun perheessä ilmeni sosioekonomista huono-osaisuutta ensimmäisellä mittauskerralla, vanhemmat ilmaisivat vähän kriittisiä huomautuksia toisella mittauskerralla.

TAULUKKO 24. Perheen tunneilmapiirin latautuneisuus ja sosioekonominen huono-osaisuus. Taulukossa yksinkertaisimpien logit-mallien korkeimmat yhdysvaikutukset.

n = 87	Likelihood		p- arvo	Parametrien Estimaatit	Parametrien Keskivirheet
	Ratio Chi- testi	Vapaus- asteet			
Lämpö (2. mittaus)	1.7860	3	.6180		
Sos.ekon.huono-os. (2.mittaus)				1.3930*	.8041
Lämpö(1.mittaus)* Sos.ekon. huono-os. (1. mittaus)				2.3178*	1.2546
Pos. huom. (2. mittaus)	.0957	1	.7571	2.3699***	.5840
Pos.huom(1.mittaus) Sos.ekon.huono-os. (2.mittaus)				-.9607*	.6037
Kriitt.huom. (2.mittaus)	.5972	1	.4397		
Kriitt.huom. (1.mittaus)				2.1195***	.6228
Sos.ekon huono-os. (1.mittaus)				-1.6222*	.8570

*p<.10; **p<.05;***p<.01

3.9. Sosioekonominen huono-osaisuus ja vanhempien avio-ongelmat mahdollisena moderaattorina suhteessa vanhemman tunneilmapiirin latautuneisuuteen

Ensimmäisessä logit-mallissa oli mukana sosioekonominen huono-osaisuus ensimmäisen mittauskerran ajalta, vanhempien avio-ongelmat ensimmäisen ja toisen mittauskerran ajalta sekä riippuvana muuttujana perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden muuttuja toiselta mittauskerralta. Toisessa mallissa sosioekonominen huono-osaisuus oli vuorostaan toiselta mittauskerralta, vanhempien avio-ongelmat toiselta ja kolmannelta ja riippuva muuttuja kolmannelta mittauskerralta.

Sosioekonomisen huono-osaisuuden ja vanhempien avio-ongelmien välille ei noussut tilastollisesti merkitsevää yhdysvaikutusta kolmen mittauskerran aikana. Sosioekonominen huono-osaisuus ja vanhempien avio-ongelmat eivät siis näiden tulosten valossa näytä yhdessä selittävän perheen tunneilmapiirin latautuneisuutta.

3.10. Sosioekonominen huono-osaisuus ja äidin psyykkinen häiriö mahdollisena moderaattorina suhteessa vanhemman tunneilmapiirin latautuneisuuteen

Logit-mallien asetelmat vastasivat muuttuja-asetelmia, joissa tutkittiin vanhempien avio-ongelmia mahdollisena moderaattorina suhteessa vanhemman ilmaisemaan tunteeseen. Nyt asetelmassa oli äidin psyykkinen häiriö peräkkäisiltä mittauskerroilta.

Kriittisyys ja kriittiset huomautukset. Sosioekonomisen huono-osaisuuden ja äidin psyykkisen häiriön välille löytyi suuntaa antavat yhdysvaikutukset sekä kriittisyyteen että kriittisiin huomautuksiin kolmannella mittauskerralla ($p < .10$) (taulukko 25). Kun perheessä ilmeni sosioekonomista huono-osaisuutta toisella mittauskerralla, mutta äidillä ei ilmennyt psyykkistä häiriötä, vanhemmat ilmaisivat vähän kriittisyyttä ja kriittisiä huomautuksia kolmannella mittauskerralla. Kriittisyyden muuttujat eivät olleet kolmannella mittauskerralla erikseen yhteydessä kumpaankaan muuttajaan (taulukko 26), eikä äidin psyykkisen häiriön ja perheen sosioekonomisen huono-osaisuuden välille löytynyt toisen ja kolmannen mittauskerran välillä minkäänlaista yhteyttä ainakaan vain näille muuttujille tehtyjen muiden analyysien perusteella ($p = .357$) (taulukko 27). Sosioekonomisen huono-osaisuuden, äidin psyykkisen häiriön ja vanhemman kriittisyyden / kriittisten huomautusten yhdysvaikutuksen merkitsevyys ei kuitenkaan ollut enää tilastollisesti suuntaa antava, kun toisen mittauskerran äidin psyykkisen häiriön päävaikutus ei ollut mukana (taulukko 25).

Ensimmäisen ja toisen mittauskerran aikana vastaavaa yhdysvaikutusta ei ilmennyt. Näillä mittauskerroilla äidin psyykkinen häiriö oli lisäksi suoraan yhteydessä molempiin

perheen kriittisen tunneilmapiirin muuttujiin (taulukko 26) ja sosioekonominen huono-osaisuus puolestaan kriittisten huomautusten määrään (taulukko 26).

TAULUKKO 25. Sosioekonominen huono-osaisuus, äidin psyykinen häiriö ja perheen tunneilmapiirin latautuneisuus. Taulukossa yksinkertaisimpien logit-mallien korkeimmat yhdysvaikutukset.

(n= 87)	Likelihood			Parametrien Estimaatit	Parametrien Keskivirheet
	Ratio Chi- testi	Vapaus- asteet	p- arvo		
Kriittisyys (3.mittaus) Äidin psyykk. Häiriö(2.mittaus) Sos.ekon.huono-os. (2.mittaus)*äidin Psyykk.häiriö (3.)	5.3838	3	.1458	.8191	.7714
Kriittisyys (3.mittaus) Sos.ekon.huono-os. (2.mittaus)*äidin psyykk. Häiriö (3.)	.0000 ¹	0	1.000	-2.5324*	1.4861
Kriitt. huom.(3. mittaus) Äidin psyykk. häiriö (2.mittauskertaa) Sosioekon.huono-os. (2.mittaus)*äidin psyykk. häiriö (3.)	5.7267	3	.1257	-1.8743	1.2946
Kriitt. huom.(3.mittaus) Sos.ekon.Huono-os. (2.mittaus)* äidin psyykk.Häiriö(3.)	.0000	0	1.000	-2.3753*	1.4987
				-1.6776	1.2984

¹ Kyllästetty malli. Kaikki mahdolliset parametrit käytetty. *p<.10; **p<.05;***p<.01

3.11. Sosioekonominen huono-osaisuus ja lapsen käyttäytyminen mahdollisena moderaattorina suhteessa vanhemman tunneilmapiirin latautuneisuuteen

Lapsen käyttäytymistä mahdollisena moderaattorina tarkasteltiin myös kahdessa eri mallissa, ensimmäisessä sosioekonominen huono-osaisuus otettiin ensimmäiseltä mittauskerralta, toisessa taas toiselta mittauskerralta.

Lämpö. *Lapsen internalisoivan käyttäytymisen ongelmien pistemäärä* ja lämmön yhdysvaikutus sekä ensimmäisen että toisen mittauskerran sosioekonomisen huono-osaisuuden kanssa jäi tilastollisesti suuntaa antavana voimaan ($P < .10$) (taulukko 28). Kuitenkin neljän muuttujan yhdysvaikutus oli näin pienellä aineistolla epäluotettava ja ainoastaan yksi, ensimmäisen mittauskerran muuttujien yhdysvaikutus jäi tilastollisesti suuntaa antavana voimaan ($p < .10$), kun ainoastaan kolme muuttujaa oli mukana. Kun perheessä ilmeni sosioekonomista huono-osaisuutta ensimmäisellä mittauskerralla, ja lapsella ei ilmennyt internalisoivia käytösongelmia, vanhemmat ilmaisivat paljon lämpöä kolmannella mittauskerralla. Nämä muuttujat eivät olleet myöskään muissa analyyseissä yksinään yhteydessä toisiinsa (taulukot 27 ja 29).

Sosioekonomisen huono-osaisuuden ja lapsen kolmannen mittauskerran *eksternalisoivien käyttäytymisongelmien* yhdysvaikutus vanhemman ilmaisemaan lämpöön oli tilastollisesti suuntaa antava sekä ensimmäisen että toisen mittauskerran huono-osaisuuden kanssa ($p < .10$) (taulukko 30). Yhteyden tilastollinen merkitsevyys laski yhdysvaikutuksesta, joka lapsen eksternalisoivalla käyttäytymisellä oli lämmön kanssa yksinään (taulukko 23). Kun perheessä ilmeni sosioekonomista huono-osaisuutta ensimmäisellä mittauskerralla tai toisella mittauskerralla, ja lapsella ei ilmennyt käytösongelmia, vanhemmat ilmaisivat vähän paljon lämpöä kolmannella mittauskerralla. Sosioekonominen huono-osaisuus ja lapsen eksternalisoivat käyttäytymisongelmat eivät olleet keskenään yhteydessä näiden mittauskertojen välillä ($p = .812$) (taulukko 29).

Positiiviset huomautukset. Positiivisten huomautusten kohdalla löytyi tilastollisesti suuntaa antava yhdysvaikutus toisen mittauskerran sosioekonomisen huono-osaisuuden ja kolmannen mittauskerran *internalisoivan käyttäytymisen ongelmien pistemäärän*

välillä ($p < .10$) (taulukko 28). Kolmannen mittauskerran sosioekonomisen huono-osaisuuden ja lapsen internalisoivan käyttäytymisen yhteys keskenään ilman positiivisia huomautuksia oli kuitenkin tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p = .003$) (taulukko 29). Näin ollen yhdysvaikutus ei ole tulkittavissa.

TAULUKKO 28. Sosioekonominen huono-osaisuus, lapsen internalisoiva käyttäytyminen ja perheen tunneilmapiiirin latautuneisuus. Taulukossa yksinkertaisimpien logit-mallien korkeimmat yhdysvaikutukset.

n = 86	Likelihood			Parametrien Estimaatit	Parametrien Keskivirheet
	Ratio Chi- testi	Vapaus- asteet	p- arvo		
Lämpö (3.mittauskerta)	.0000 ¹	0	1.000		
Sosioekon.huono-os. (1.mittaus)*lapsen int.käytt. (1.*3.mittaus)				4.7963*	2.8517
Lämpö (3.mittauskerta)	.0000 ¹	0	1.000		
Sosioekon.huono-os. (1. mittaus)*lapsen int. käytt. (1.Mittaus)				1.9683*	1.2322
Lämpö (3.mittauskerta)	.0000 ¹	0	1.000		
Sosioekon.huono-os. (2.mittaus)*lapsen int.käytt. (1.*3.mittaus)				5.7587*	3.0791
Lämpö (3.mittauskerta)	.0000 ¹	0	1.000		
Sosioekon.huono-os. (2.mittaus)*lapsen int. käytt. (3.mittaus)				-1.4886	1.2360
Positiiviset huomautukset (3.mittauskerta)	.0000 ¹	0	1.000		
Sosioekon.huono-os (2.mittaus)*lapsen int. käytt. (3.mittaus)				-2.4137*	1.2860

¹ Kyllästetty malli. Kaikki mahdolliset parametrit käytetty. * $p < .10$; ** $p < .05$; *** $p < .01$

TAULUKKO 30. Perheen sosioekonominen huono-osaisuus, lapsen eksternalisoiva käyttäytyminen ja perheen tunneilmapiiirin latautuneisuus. Taulukossa yksinkertaisimpien logit-mallien korkeimmat yhdysvaikutukset.

n = 86	Likelihood Ratio Chi- testi	Vapausasteet	p-arvo	Parametrien Estimaatit	Parametrien Keskivirheet
Lämpö (3.mittaus)	1.2355	2	.5392		
Lapsen ekst. käytt. (1.*3.mittaus)				2.5869*	1.3748
Sos.ekon.huono-os.(1.mittaus)*lapsen ekst.käytt(3.mittaus)				-2.5362*	1.5449
Lämpö (3.mittaus)	.2150	2	.8981		
Lapsen ekst. käytt. (1.*3.mittaus)				2.6372*	1.3956
Sosioekon. huono-osaisuus (2.mittaus)*lapsen ekst. käytt. (3.mittaus)				-2.6839*	1.5657
Kriittisyys (3.mittaus)	7.4599	3	.0586		
Lapsen ekst.käytt. (1.mittaus)				1.2915**	.5830
Sosioekon. huono-osaisuus (1.mittaus)*lapsen ekst. käytt. (3.mittaus)				-2.3848*	1.3649
Kriittisyys (3.mittaus)	2.0914	3	.5537		
Lapsen ekst.käytt. (1.mittaus)				1.3556**	.6042
Sosioekon. huono-os. (2.mittaus)*lapsen ekst. käytt. (3.mittaus)				-2.0232*	1.3293
Pos. huom.(3.mittaus)	.0000 ¹	0	1.000		
Sosioekon.huono-os.(1.mittaus)*lapsen ekst.käytt.(1.*3.mittaus)				5.0320*	3.0731

¹ Kyllästetty malli. Kaikki mahdolliset parametrit käytetty. *p<.10; **p<.05;***p<.01

Sosioekonominen huono-osaisuus oli yhteydessä vanhemman positiivisiin huomautuksiin lapsen eksternalisoivan käyttäytymisen ongelmien pistemäärän kautta, kun molemmat lapsen käyttäytymismuuttujat olivat mukana (taulukko 30). Kun mukana oli neljä

muuttujaa, tuottivat ne yhdessä suuntaa antavan tuloksen ($p < .10$). Ensimmäisen mittauskerran sosioekonominen huono-osaisuus yksin ensimmäisen mittauskerran eksternalisoivien käyttäytymisongelmien kanssa toi vielä suuntaa antavan yhdysvaikutuksen ($p < .10$) (taulukko 30), eikä tätä yhteyttä ilmennyt muuttujien välillä ilman positiivisia huomautuksia ($p = .185$) (taulukko 29). Lapsen eksternalisoivien käyttäytymisongelmien yhdysvaikutus positiivisten huomautusten kanssa laski kuitenkin huomattavasti. Kun perheessä ilmeni sosioekonomista huono-osaisuutta ensimmäisellä mittauskerralla, ja lapsella ei ilmennyt käytösongelmia, vanhemmat ilmaisivat paljon positiivisia huomautuksia kolmannella mittauskerralla. Yhteyttä ei ilmennyt, kun toisen mittauskerran sosioekonominen huono-osaisuus oli mukana.

Kriittisyys. *Lapsen eksternalisoiva käyttäytymisen ongelmien pistemäärä* kolmannelta mittauskerralta sekä ensimmäisen että toisen mittauskerran sosioekonomisen huono-osaisuuden kanssa yhdysvaikutuksessa sai tilastollisesti suuntaa antavan yhdysvaikutuksen ($p < .10$) (taulukko 30). Kun perheessä ilmeni sosioekonomista huono-osaisuutta ensimmäisellä tai toisella mittauskerralla, ja lapsella ei ilmennyt eksternalisoivia käyttäytymisen ongelmia, vanhemmat ilmaisivat vähän kriittisyyttä kolmannella mittauskerralla. Tätä yhteyttä ei kummallakaan muuttujalla ollut yksinään kriittisyyden kanssa (taulukko 29), eikä sitä ilmennyt muuttujien keskinäisissä analyyseissä, joissa vanhemman kriittisyyttä ei ollut mukana ($p = .812$) (taulukko 27).

4. POHDINTA

Tutkimuksessa vanhemman ilmaisema tunne lastaan kohtaan oli erittäin pysyvää. Lapsen vanhempiaan kohtaan ilmaisemassa tunteessa sen sijaan tapahtui muutosta. Kun lapsen ilmaisema tunne oli pysyvää, oli se vastavuoroista äidin ilmaiseman tunteen kanssa.

Vanhempien väliset avio-ongelmat olivat yhteydessä vanhemman ilmaiseman tunteen pysyvyyteen. Myös äidin psyykinen häiriö oli yhteydessä perheessä pitkään jatkuneeseen vanhemman lastaan kohtaan ilmaisemaan negatiiviseen tunteeseen. Isän psyykkisen häiriön yhteyttä vanhemman lastaan kohtaan ilmaisemaan tunteeseen ei tässä tutkimuksessa voitu vahvistaa.

Vanhemman ilmaiseman myönteisen tunteen yhteys lapsen käyttäytymiseen oli selvä. Se näkyi jokaisen lapsen käyttäytymistä ilmaisevan muuttujan yhteytenä vanhemman ilmaiseman lämmön ja positiivisten huomautusten kanssa. Lapsen eksternalisoivat käyttäytymisen ongelmat olivat yhteydessä vanhemman ilmaiseman kriittisyyden pysyvyyteen.

Sosioekonomisen huono-osaisuuden yhteys perheen tunneilmapiirin latautuneisuuteen ei ollut tarpeeksi selvä. Sosioekonomisen huono-osaisuuden yhteyttä perheen tunneilmapiirin latautuneisuuteen ei muodostunut myöskään yhdessä vanhempien avio-ongelmien kanssa. Yhdessä äidin psyykkisen häiriön kanssa se kuitenkin oli yhteydessä vanhemman kriittisyyteen. Lisäksi puoli vuotta aikaisempi sosioekonominen huono-osaisuus muunsi yhteyttä lapsen eksternalisoivien ja internalisoivien käyttäytymisen ongelmien ja vanhemman lastaan kohtaan ilmaiseman tunteen välillä.

Tutkimus on alallaan ensimmäinen, jossa on tarkasteltu lapsen ilmaiseman tunteen muutoksia EE-mittarin pohjalta. Sosioekonomista huono-osaisuutta ei ole aikaisemmin tarkasteltu tällaisten perheestä riippumattomien muuttujien summana eikä sen ja lapsen käyttäytymisen yhteistä vaikutusta perheen tunneilmapiirin latautuneisuuteen.

4.1. Perheen tunneilmapiiirin latautuneisuus

Vanhemman ilmaisema tunne lasta kohtaan. Tutkimuksessa perheen tunneilmapiiirin latautuneisuuden muuttujista etenkin vanhemman lastaan kohtaan ilmaisema lämpö ja kriittisyys olivat erittäin pysyviä. Ikäryhmien välillä oli kuitenkin eroja. Vanhemman ilmaisema lämpö ja kriittisyys lastaan kohtaan muuttuivat otoksen nuorimpien lasten perheissä, kun taas yli 7-vuotiaiden vanhemmilla ne pysyivät entisellään mittauskerroista toiseen. Perheen tunneilmapiiirin latautuneisuuden muutokset näyttivät siis tasaantuvan vasta, kun lapsi oli jo hieman vanhempi. Tyttöjen ja poikien välillä muutosta perheen tunneilmapiiirin latautuneisuudessa ilmeni melko tasaisesti ja eroja oli vähän. Poikien suhteen vanhemman myönteiset tunteen ilmaisut näyttivät muuttuvan useammin ja helpommin kuin tyttöjen ollessa kyseessä. Tytöillä ilmeni muutoksia vanhemman negatiivisissa tunneilmaisissa jonkin verran enemmän kuin pojilla.

Tulokset eivät tue aikaisempien tutkimusten tuloksia perheen tunneilmapiiirin latautuneisuuden muutoksista (Brown ym., 1972; Leff ym., 1990; Tarrier ym., 1988), sillä muutosta ei astmalasten vanhempien ilmaisemassa tunteessa ollut havaittavissa. Todennäköisesti yksi syy perheen tunneilmapiiirin latautuneisuuden niin selvään pysyvyyteen oli se, että tutkimuksessa ei vanhemman ilmaisema tunne ollut alunperinkään kovin korkea. Edes vähäistä vihamielisyyttä ilmeni vain muutamissa perheissä. Toiseksi, vastaavanlaista tutkimusta ei ole tehty vielä perheissä, joissa perheenjäsenten psyykinen tila on melko vakaa. Astmalasten vanhemmilla on todettu ilmenevän enemmän kriittisyyttä lastaan kohtaan kuin kontrolliperheissä (Gartland & Day, 1999; Hermanns ym., 1989; Schöbinger ym., 1992). Tämän kriittisyyden pysyvyydestä ei ole kuitenkaan aikaisemmin tiedetty vielä mitään.

Tutkimuksen tulosta siitä, että *vanhemman lastaan kohtaan lämpö* ei muuttunut edes ensimmäisen ja kolmannen mittauskerran välisenä aikana, voidaan pitää melko yllättävänä, vaikka mittauskertojen välille koitui aikaa puolitoista vuotta. Satunnaiset muutokset positiivisissa huomautuksissa kertovat varmasti muuttujan muita tunneilmapiiirimuuttujia herkemmästä alttiudesta muutoksille. Kuitenkaan merkittävästä muutoksesta ei tässä yhteydessä voida puhua. Myöskään *vanhemman ilmaisema kriittisyys* ei muuttunut ensimmäisen ja kolmannen mittauskerran välisenä aikana.

Kriittiset huomautukset eivät olleet yhtä pysyviä, mutta suurta muutosta ei niidenkään kohdalla voitu todeta. *Vanhemman vihamielisyydessä* ilmenneisiin satunnaisiin muutoksiin on suhtauduttava erittäin varauksellisesti, sillä ainoastaan 15% otoksen vanhemmista ilmaisivat vihamielisyyttä koko tutkimuksen aikana.

Lapsen ilmaisema tunne vanhempaa kohtaan. Lapsen vanhempaa kohtaan ilmaisemassa tunteessa muutosta ilmeni hyvin paljon. *Lapsen myönteisten huomautusten* määrät molempia vanhempia kohtaan kasvoivat lähes mittauskerralta toiselle. Huomautusten määrä muuttui suurimmalla osalla lapsista tutkimuksen kuluessa. *Kriittisissä huomautuksissa* pysyvyyttä ilmeni jo jonkin verran enemmän kuin myönteisten huomautusten määrässä. Tämän voidaan tulkita mahdollisesti heijastavan sitä, että lapset pystyivät ensimmäisen mittauskerran jälkeen ilmaisemaan myös negatiivisia tunteitaan vanhempiaan kohtaan avoimemmin kuin aluksi.

Perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden vastavuoroisuus. Tässä tutkimuksessa lämmön vastavuoroisuutta vanhemman ja lapsen välillä ilmeni ainoastaan toisen ja kolmannen mittauskerran välillä. Kuitenkin kun myönteistä vastavuoroisuutta ilmeni äidin ja lapsen välillä, oli se yhteydessä etenkin äidin ilmaiseman tunteen pysyvyyteen. Kriittisyyden kohdalla vastavuoroisuus oli myöskin yhteydessä ilmaistun tunteen pysyvyyteen. Tulokset toivat esiin mielenkiintoisen piirteen perheen kriittisten tunteiden välisestä vastavuoroisuudesta äidin ja lapsen välillä, mitä aikaisemmissa tutkimuksissa ei ole pyritty eikä pystytty tarkastelemaan. Tutkimukset, jotka perustuivat riittävän suuriin otoksiin (Cook ym., 1989; Hahlweg ym., 1989; Mueser ym., 1993), tarkastelivat tunteen vastavuoroisuutta suorassa vuorovaikutustilanteessa. Se eroaa paljon tilanteesta, jossa lapsen kriittiset huomautukset mitataan erikseen, yksin lapselle tehdyn haastattelun aikana.

Kun lapset ilmaisivat paljon *myönteisiä huomautuksia äitiään kohtaan*, myös äidit ilmaisivat paljon lämpöä ja tuo lämpö oli pysyvää. Kun äidit ilmaisivat paljon positiivisia huomautuksia lastaan kohtaan, myös lapset ilmaisivat paljon myönteisiä huomautuksia ja lapsen ilmaisemien myönteisten huomautusten määrä oli pysyvä.

Vastavuoroisuutta ilmeni myös lapsen ja äidin ilmaisemassa *kriittisyydessä*. Kun lapset tekivät vähän kriittisiä huomautuksia vanhempiaan kohtaan, myös vanhemmat ilmaisivat vähän kriittisyyttä ja kriittisiä huomautuksia. Lapsen ilmaisemien kriittisten huomautusten määrä pysyi samana juuri toisen ja kolmannen mittauskerran välillä. Tämä

voi olla selitys sille, että juuri vanhemman ja lapsen kriittisyyden pysyvyys toi mukanaan vastavuoroisuuden vanhemman ja lapsen ilmaisemaan kriittiseen tunteeseen kolmannella mittauskerralla. Tulokset antoivat ainoastaan viimeisellä mittauskerralla vastaavanlaisen tuloksen kriittisten tunteiden vastavuoroisuudesta kuin aikaisemmissa tutkimuksissa. Tuloksista ilmeni kuitenkin, että perheen kriittisyyden ja kriittisten huomautusten pysyvyys toi vastavuoroisuuden äidin ja lapsen välille. Näin ollen perheissä, joissa muuten ei ilmennyt paljoakaan korkeaa kriittisyyttä, ei ilmennyt myöskään vastavuoroisuutta, paitsi tunteen ilmaisun ollessa molemmilla pysyvää.

3.2. Perheen psykososiaalisten vastoinkäymisten yhteydet perheen tunneilmapiiirin latautuneisuuteen

Vanhempien väliset avio-ongelmat ja perheen tunneilmapiiirin latautuneisuus

Vanhempien väliset avio-ongelmat olivat yhteydessä vanhemman lasta kohtaan ilmaiseman lämmön ja kriittisyyden pysyvyyteen. Kun vanhemmat ilmaisivat pysyvästi paljon lämpöä ja vähän kriittisyyttä lastaan kohtaan, vanhempien välillä ei näyttänyt olevan avio-ongelmia. Vihamielisyyden kohdalla yhteyttä ei löytynyt lainkaan. Avio-ongelmien yhteydestä perheen tunneilmapiiiriin latautuneisuuteen eroja ikäryhmien välillä ei löytynyt. Eroja eri sukupuolten välillä ei tämän aineiston pohjalta ollut myöskään löydettävissä ja erot olivat lähinnä satunnaisia.

Avio-ongelmien yhteyksiä vanhemman lasta kohtaan ilmaisemaan tunteeseen on toistaiseksi olemassa erittäin vähän tutkimuksia. Yhdessä tutkimuksessa kuitenkin löytyi yhteys nimenomaan emotionaalisen ylihuolehtivuuden kanssa (Dossetor ym., 1994). Nyt esitetyn tutkimuksen tulokset tukevat muita avio-ongelmien ja lapsivanhempi-suhteen yhteyksiä tarkastelleiden tutkimusten tuloksia (Erel & Burman, 1995; Harrist & Ainstie, 1998; Holden & Ritchie, 1991), joissa vanhempien väliset ongelmat hajottivat vanhemman ja lapsen välistä suhdetta, sekä lisäsivät vihan tunteiden ilmaisua ja yleistä välinpitämättömyyttä .

Vanhemman ilmaiseman lämmön pysyvyys näytti olevan yhteydessä siihen, onko vanhempien välillä avio-ongelmia. Kuitenkaan näiden muuttujien yhteys ei ollut tämän

tutkimuksen perusteella kovin selvä. Vanhemman positiivisten huomautusten määrä ei ollut yhteydessä vanhempien välisiin avio-ongelmiin.

Vanhemman lasta kohtaan pysyvästi ilmaiseman kriittisyyden ja avio-ongelmien yhteys oli melko selvä. Vanhemman ilmaiseman kriittisyyden pysyvyys oli yhteydessä avio-ongelmiin vanhempien välillä. Kriittisissä huomautuksissa yhteys oli heikompi, mutta vahvisti vanhempien avio-ongelmien ja vanhemman lastaan kohtaan ilmaiseman kriittisyyden välistä yhteyttä.

Vanhemman psyykinen häiriö ja perheen tunneilmapiirin latautuneisuus. Kuten aikaisemmissakin tutkimuksissa (Dossetor ym., 1994; Stubbe ym., 1993), yhteys perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden ja äidin psyykkisen häiriön välillä ei myöskään nyt raportoitujen tulosten perusteella näyttänyt olevan täysin selvä. Syynä tähän voi olla emotionaalisen ylihuolehtivuuden arvion puuttuminen tutkimuksesta. Yhteydet positiivisten huomautusten, kriittisyyden sekä kriittisten huomautusten pysyvyyteen tukevat muiden tutkimusten löydöksiä suhteessa psyykkisistä häiriöistä kärsivän äidin ja lapsen välisen vuorovaikutuksen laadusta (Billings & Moos, 1985; Cox ym., 1987; Donovan & Leavitt, 1989; Gordon ym., 1989; Jacob & Johnson, 1997; Seifer & Schiller, 1995; Teti & Messinger, 1995). Äidin psyykkisen häiriön yhteydestä perheen tunneilmapiirin latautuneisuuteen ei noussut kuitenkaan eroja suhteessa lapsen ikään tai sukupuoleen. Vihamielisyydessä yhteyttä äidin psyykkiseen häiriöön ei voida olettaa yhden melkein merkitsevän yhdysvaikutuksen perusteella.

Äidin psyykkiset vaikeudet eivät olleet selvästi yhteydessä äidin lastaan kohtaan ilmaisemaan lämpöön. Ainoastaan kolmannella mittauskerralla äidit, joilla ei ollut psyykkistä häiriötä, ilmaisivat paljon lämpöä. Äidin psyykinen häiriö oli kuitenkin yhteydessä *äidin positiivisten huomautusten määrään*, siten että äidin pysyvä psyykinen häiriö oli yhteydessä lasta kohtaan tehtyjen positiivisten huomautusten vähäiseen määrään. Lisäksi äidit, joilla ei ollut psyykkistä häiriötä, ilmaisivat pysyvästi paljon positiivisia huomautuksia. Nämä tulokset eivät ole täysin luotettavia, sillä yhteyksiä ei löytynyt enää toisen ja kolmannen mittauskerran välillä.

Vanhemman ilmaisemaan kriittisyyteen yhteys ilmeni ainoastaan yhdessä edellisen mittauskerran kriittisyyden muuttujien kanssa, joka todennäköisesti viittaa siihen, että vanhemman pysyvä kriittisyys on yhteydessä äidin psyykkiseen tilaan. Niillä äideillä, jotka ilmaisivat vähän kriittisyyttä ja kriittisiä huomautuksia sekä ensimmäisellä että toisella

mittauskerralla, ei ilmennyt psyykkistä häiriötä. Kuitenkin tulkinassa on tässä yhteydessä aihetta varovaisuuteen, sillä yhteys ilmeni vain ensimmäisen ja toisen mittauskerran aikana.

Isän psyykkisen häiriön yhteyttä perheen tunneilmapiirin latautuneisuuteen ei tämän tutkimuksen perusteella voida vahvistaa, vaikka aikaisemmissa tutkimuksissa yhteyksiä on raportoitu (Hibbs ym., 1991). Tutkimuksessa oli isiä, joilla ilmeni jossain tutkimuksen vaiheessa edes jonkin asteen psyykinen häiriö, ainoastaan alle kymmenen prosenttia koko otoksesta.

Lapsen käyttäytyminen ja perheen tunneilmapiirin latautuneisuus. Vanhemman lämmön puutteen yhteys lapsen käyttäytymisen ongelmiin oli erityisen selvä. Tämä vanhemman ilmaisema lämmön puute ei ole kuitenkaan kovin pysyvää. Lapsen eksternalisoivat käyttäytymisongelmat olivat yhteydessä vanhemman kriittisyyden pysyvyyteen, varsinkin kun kriittisyys oli vanhemmille tyypillinen tapa reagoida lapsen käyttäytymiseen. Myös näissä tapauksissa lasta kohtaan osoitetut positiiviset huomautukset kasvoivat ajan myötä. Perheen tunneilmapiirimuuttujista vanhemman lastaan kohtaan ilmaisema vihamielisyys ei ollut yhteydessä lapsen käyttäytymiseen.

Kuten aikaisemmissa tutkimuksissa (Kershner ym., 1996; Vostanis ym., 1994), vanhemman lasta kohtaan ilmaiseman lämmön puute oli tässäkin tutkimuksessa yhteydessä sekä lapsen internalisoiviin että eksternalisoiviin käyttäytymisen ongelmiin. Myös tulos vanhemman ilmaiseman kriittisyyden ja etenkin lapsen eksternalisoivan käyttäytymisen yhteydestä tukee aikaisempia tutkimuksia, joskin yhdessä tutkimuksessa (Vostanis & Nicholls, 1995) äidin kriittiset huomautukset muuttuivat lapsen käyttäytymisen myötä. Tätä ei ainakaan kriittisyyden kohdalla voitu tämän tutkimuksen tuloksista todeta. Aikaisemmissa tutkimuksissa lasten käyttäytymisen ongelmat näyttävät olleen huomattavasti vaikeampia, ja muutos on hoidon myötä ollut todennäköisesti erittäin suuri (Taylor ym., 1991; Vostanis & Nicholls 1995). Myöskään korkean kriittisyyden kriteerit eivät ole verrattavissa keskenään, sillä kriittisyys oli alunperin korkeampaa kuin tässä tutkimuksessa. Kuitenkin kriittisten huomautusten ja lämmön kohdalla lapsen eksternalisoiva käyttäytyminen ei ollut yhteydessä vanhemman ilmaiseman tunteen pysyvyyteen. Lisäksi positiiviset huomautukset eivät muuttuneet lapsen käyttäytymisen myötä, vaikka yhteys lapsen käyttäytymiseen löytyi pidemmän ajan

päästä, eli tilanteen parantuessa vanhemmat todennäköisesti reagoivat myönteisellä tunneilmapiirillä lastaan kohtaan.

Lapsen internalisoivan käyttäytymisen yhteys vanhemman ilmaisemaan lämpöön säilyi jo ensimmäiseltä mittauskerralta asti, vaikka yhteyden suunta muuttui negatiivisesta positiiviseksi. Tulokset viittaavat siihen, että vaikka lapsella ilmenisi internalisoivia käyttäytymisongelmia, vanhemman lämpö lastaan kohtaan voi myöhemmin jopa kasvaa. Myös *lapsen kokonaiskäyttäytyminen ja eksternalisoiva käyttäytyminen* olivat yhteydessä vanhemman lämmön puutteeseen. Kuitenkaan tämä lämmön puute lapsen käyttäytymisen vuoksi ei ollut välttämättä kovin pysyvää. Kaikki lapsen käyttäytymisen ongelmat olivat yhteydessä *vanhemman positiivisten huomautusten* vähäiseen määrään vasta myöhemmin. Kun lapsella ei ollut käyttäytymisen ongelmia ensimmäisellä mittauskerralla, vanhemmat ilmaisivat paljon positiivisia huomautuksia kolmannella mittauskerralla. Todennäköisesti vanhemman ilmaisema lämpö on herkemmin yhteydessä lapsen käyttäytymiseen kuin positiiviset huomautukset.

Vanhemman ilmaiseman kriittisyyden kohdalla ensimmäisen mittauskerran yhteydet sekä muuttujien väliset yhdysvaikutukset antavat viitteitä siitä, että *lapsen kokonaiskäyttäytyminen ja etenkin lapsen eksternalisoivat käyttäytymisongelmat* ovat yhteydessä vanhemman ilmaiseman kriittisyyden pysyvyyteen. Tutkimuksessa ei ilmennyt viitteitä lapsen käyttäytymisen yhteydestä *vanhemman kriittisten huomautusten* määrään pysyvyyteen.

Perheen sosioekonominen huono-osaisuus ja perheen tunneilmapiirin latautuneisuus. Yhteys vanhemman ilmaiseman tunteen ja perheen sosioekonomisen huono-osaisuuden välillä ei ollut kovin selvä.

Perheen sosioekonominen huono-osaisuus oli yhteydessä *vanhemman lämmön puutteen pysyvyyteen* ja yhteys oli nähtävissä myös *positiivisten huomautusten määrässä*. Kun perheessä ei ollut sosioekonomista huono-osaisuutta, vanhemmat ilmaisivat paljon lämpöä ja positiivisia huomautuksia ja vanhemman lastaan kohtaan ilmaisema lämpö oli pysyvää. Kuitenkaan yhteyttä ei ilmennyt enää kolmannen mittauskerran aikana.

Ensimmäisen mittauskerran sosioekonomisen huono-osaisuuden yhteys toisen mittauskerran *kriittisten huomautusten määrään* oli jopa päinvastainen. Kun perheessä ilmeni sosioekonomista huono-osaisuutta ensimmäisellä mittauskerralla, vanhemmat ilmaisivat vähän kriittisiä huomautuksia. Muut tekijät saattavat selittää tämän

odottamattoman tuloksen, että sosioekonominen huono-osaisuus vähentäisi vanhemman kriittisiä huomautuksia yhdeksän kuukauden kuluttua.

4.3. Psykososiaalisten vastoinkäymisten yhdysvaikutus suhteessa perheen tunneilmapiirin latautuneisuuteen

Perheen sosioekonomisen huono-osaisuuden ja äidin psyykkisen häiriön yhdysvaikutus perheen tunneilmapiirin latautuneisuuteen. Äidin psyykinen häiriö oli yhdessä huono-osaisuuden kanssa yhteydessä *vanhemman kriittisyyteen*. Näin ollen aikaisemman sosioekonomisen huono-osaisuuden yhteyteen vanhemman kriittisyyteen ja kriittisiin huomautuksiin näytti vaikuttavan myös äidin psyykinen tila. Tulokset sosioekonomisen huono-osaisuuden, äidin psyykkisen häiriön ja kriittisyyden sekä kriittisten huomautusten yhteyksistä tukevat vain osaksi aikaisempien (McLoyd ym., 1994; Conger ym., 1991; 1992; 1993) tutkimusten tuloksia, sillä todennäköisesti tutkimusasetelmat ja tutkittavat muuttajat tässä tutkimuksessa olivat erilaiset. Äidin psyykinen häiriö ei välittänyt huono-osaisuuden vaikutusta vaan vaikutti lähinnä vastavuoroisesti, yhdessä huono-osaisuuden kanssa, vaikka yksinään näillä muuttujilla ei ollut selvää yhteyttä vanhemman kriittisyyteen.

Tulosten mukaan äidin psyykkisen häiriön parantuessa myös aikaisempi sosioekonominen huono-osaisuus vähensi vanhemman kriittisyyttä ja kriittisiä huomautuksia. Jos äidin psyykinen häiriö parantuu, tuo se todennäköisesti helpotuksen myös perheen tunneilmapiirin latautuneisuuteen. Jos äidin tila ei parane, on huono-osaisuus yhteydessä vanhemman kriittisyyteen ja kriittisiin huomautuksiin. Tämä tulos ei välttämättä ole ristiriidassa aikaisempien tutkimusten kanssa. Tässä tutkimuksessa äidin psyykinen häiriö ei ollut suoraan yhteydessä huono-osaisuuteen eikä myöskään vanhemman lasta kohtaa ilmaisemaan kriittisyyteen, mutta yhteys perheen huono-osaisuuden ja vanhemman ilmaiseman kriittisyyden välille näytti syntyvän lähinnä äidin psyykkisen tilan kautta. Tällainen tulos tukee teorioita ympäristön ja yksilön vuorovaikutuksesta (Lazarus, 1993), joissa painotetaan yksilön coping-prosesseja ja persoonallisuutta sekä aikaisempia kokemuksia stressiä aiheuttavassa tilanteessa. Samaa

yhteyttä ei löytynyt suhteessa vanhempien avio-ongelmiin. Kuitenkin esim. Congerin ym. (1993) tutkimuksessa avio-ongelmat välittivät vasta yhdessä vanhemman masennuksen kanssa taloudellisten paineiden yhteyden heidän kasvatustaitoihinsa. Näin monimutkaiseen tutkimusasetelmaan ei tässä tutkimuksessa kuitenkaan ryhdytty.

Kuten aikaisemmin todettiin, sosioekonomisen huono-osaisuuden yhteys ilmeni yksinään *vanhemman kriittisten huomautusten* kanssa ensimmäisen ja toisen mittauskerran välillä ja tuolloinkin nimenomaan negatiivisena eli päinvastaisena yhteytenä. Äidin psyykkisen tilan parantuminen lähinnä vahvisti saatua yhteyttä huono-osaisuuden ja vanhemman kriittisten huomautusten välillä. Kun perheessä ilmeni sosioekonomista huono-osaisuutta toisella mittauskerralla, mutta äidillä ei ilmennyt psyykkistä häiriötä, vanhemmat ilmaisivat vähän kriittisyyttä ja kriittisiä huomautuksia kolmannella mittauskerralla. Aikaisempi huono-osaisuus vähensi kriittisten tunteiden ilmaisua, kun äidin psyykkisessä tilassa tapahtui parannusta.

Perheen sosioekonomisen huono-osaisuuden ja lapsen käyttäytymisen yhdysvaikutus perheen tunneilmapiirin latautuneisuuteen. Tämä tutkimus on ensimmäinen, jossa tarkasteltiin perheen sosioekonomisen huono-osaisuuden ja lapsen käyttäytymisen keskinäisiä yhteyksiä perheen tunneilmapiirin latautuneisuuteen. Aikaisempi sosioekonominen huono-osaisuus muunsi yhteyttä lapsen eksternalisoivien ja internalisoivien käyttäytymisen ongelmien ja vanhemman lastaan kohtaan ilmaiseman tunteen välillä.

Todennäköisesti perheen huono-osaisuus toimii moderaattorina *lapsen internalisoivien käyttäytymisen ongelmien ja vanhemman ilmaiseman lämmön* välillä. Tällaista tulkintaa tukee se, että ilman huono-osaisuuden mukaantuloa, eri mittauskertojen lapsen internalisoivat käyttäytymisongelmat eivät olleet keskenään yhteydessä vanhemman ilmaisemaan lämpöön, vaan pikemminkin saivat erikseen juuri päinvastaiset arvot yhdessä kolmannen mittauskerran lämmön kanssa. Sosioekonominen huono-osaisuus toi yhteyden lapsen pysyvien internalisoivien käyttäytymisongelmien ja vanhemman lämmön välille. *Vanhemman positiivisten huomautusten* kohdalla ei sosioekonomista huono-osaisuutta moderaattorina voida pitää kyllin luotettavana, koska sosioekonominen huono-osaisuus ja lapsen käyttäytymisen ongelmat olivat samoilla mittauskerroilla erikseen yhteydessä toisiinsa.

Lapsen eksternalisoivat käyttäytymisen ongelmat ja perheen huono-osaisuus olivat myös yhdessä yhteydessä *vanhemman ilmaisemaan lämpöön ja positiivisiin huomautuksiin* ainakin kolmannella mittauskerralla. Tällöin tätä yhteyttä huono-osaisuudella ei ollut yksinään vanhemman ilmaiseman lämmön ja positiivisten huomautusten kanssa. Kun perheessä ilmeni sosioekonomista huono-osaisuutta ensimmäisellä mittauskerralla, ja lapsella ei ilmennyt käytösongelmia, vanhemmat ilmaisivat paljon positiivisia huomautuksia kolmannella mittauskerralla. Lisäksi positiivisten huomautusten kohdalla sosioekonominen huono-osaisuus toi mukanaan yhteyden ensimmäisen ja kolmannen mittauskerran lapsen eksternalisoivien käyttäytymisongelmien välille. Näiden mittauskertojen välillä ilman huono-osaisuutta ei ollut yhteyttä. Sosioekonominen huono-osaisuus muunsi siis mahdollisesti pysyvien lasten eksternalisoivien käyttäytymisongelmien ja vanhemman positiivisten huomautusten yhteyttä. Kuitenkin tämä moderaatio on kyseenalainen, sillä tulos ei ollut kovin luotettava. Vielä selvempi muutos tapahtui kriittisyyden kohdalla. Aikaisempi sosioekonominen huono-osaisuus toi kolmannella mittauskerralla yhteyden lapsen eksternalisoivan käyttäytymisen ja vanhemman ilmaiseman kriittisyyden välille. Huomionarvoista on se, että yhteys ilmeni juuri saman mittauskerran lämmön ja lapsen käyttäytymisen kanssa.

4.4. Tulosten yleistäminen

Psykologinen stressi voidaan luokitella yhdeksi tunteiden alajoukoksi (Lazarus 1993). Tunteet, kuten viha, ahdistus, syyllisyys, häpeä, surullisuus, kateus, mustasukkaisuus ja inho, tulevat usein esiin konfliktitilanteissa ja ne kertovat paljon enemmän siitä, kuinka ihmiset toimivat sopeutumista vaativissa tilanteissa. Myös itse coping-prosessi voi olla yhteydessä tilanteessa koettuun tunteeseen, eikä perustua ainoastaan kognitiivisiin prosesseihin. Huonosti tilanteeseen sopivat kognitiiviset arviot voivat siis olla yhteydessä myös vanhemman negatiiviseen asennoitumiseen ja tunteeseen lastaan kohtaan. Tutkimusten perusteella (Brown ym., 1972; Leff ym., 1990; Tarrier ym., 1988) perheen korkea tunneilmapiirin latautuneisuus muuttuu todennäköisesti perheen elämäntilanteen myötä ja kyseessä voi olla perheelle vakiintunut vääränlainen tapa koettaa selviytyä heille

uhkaa aiheuttavasta tilanteesta. Tämän tutkimuksen tulokset tukevat myös sitä, että osaksi perheen tunneilmapiirin latautuneisuus heijastaa vanhemman vakiintunutta asennoitumista lastaan kohtaan, etenkin silloin kun perheen elämäntilanteessa ei tapahdu suurempia muutoksia.

Lapsen tunneilmaisun pysyvyyttä vanhempaa kohtaan ei ole aikaisemmin tutkittu ainakaan EE:n pohjalta. Lapsen myönteisten huomautusten lisääntyminen haastattelukertojen edetessä voi olla merkki lapsen sopeutumisesta ja totumisesta vieraaseen haastattelijaan ja itse haastattelutilanteeseen. Myös vastavuoroisuutta tarkasteltaessa on otettava tuloksia tulkittaessa huomioon se, että kyse voi haastattelun pohjalta tehdyssä arvioissa olla siitä, kuinka hyvin lapsi tiedostaa vanhempansa tunteet häntä kohtaan (Marshall ym. 1990). Perheissä, joissa vanhemman ilmaisema tunne ei ole kovin korkea, tunteiden tiedostaminen voi tapahtua vasta pidemmällä aikavälillä.

Vanhempien avio-ongelmat ovat yhteydessä vanhemman lastaan kohtaan ilmaiseman tunteen pysyvyyteen, mikä viittaa ainakin lämmön ja kriittisyyden kohdalla siihen, että perheen tunneilmapiirin latautuneisuus todellakin heijastaa koko perheen tai ainakin vanhempien välistä tunteen ilmaisua, joskaan se ei välttämättä koske tunteen ilmaisun kielellistä kommunikointia perheessä. Perheissä, joissa vanhemmilla on ongelmia keskenään, voi myös kielellisen kommunikaation määrä olla vähäistä ja siksi positiiviset jos ei negatiivisetkaan huomautukset olleet yhteydessä vanhempien avio-ongelmiin.

Myös äidin psyykinen häiriö oli yhteydessä ainakin osittain vanhemman tunneilmaisuihin lastaan kohtaan ja on yhteydessä pitkään jatkuneeseen negatiiviseen ja etenkin kriittiseen suhtautumiseen lapseen. Näin kontekstuaaliset riskitekijät ovat yhteydessä vanhemman psyykkiseen häiriöön ja ne voivat ilmetä vanhempi-lapsisuhteen positiivisen kommunikaation vähenemisenä ja suhteen negatiivisuutena mahdollisesti jo kauan ennen kuin äidin psyykinen häiriö todella puhkeaa. Jos vanhemman kriittisyys ja kriittiset huomautukset ovat vanhemmalle tyypillisiä ja positiiviset huomautukset tai lapsen sanallinen kehuminen vähäistä, ei vanhemman ilmaisema tunne ainakaan parane äidin psyykkisen häiriön myötä. Tämä selitys auttaa myös ymmärtämään yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksen takana piileviä mekanismeja ja prosesseja sekä geneettisten tekijöiden ja ympäristön osuutta lapsen psyykkisen häiriön synnyssä.

Kun lapsella ilmenee käyttäytymisen ongelmia, ilmaisevat vanhemmat vähemmän lämpöä lastaan kohtaan ja lapsen käyttäytyessä häiritsevästi on vanhempien ilmaisema

kriittisyys usein hyvin pysyvää ja kuvastaa luultavasti vanhemman kyvyttömyyden tunteita ja huonoja coping-keinoja selviytyä lapsensa kanssa. Negatiivinen perheen tunneilmapiirin latautuneisuus on kuitenkin ainakin osaksi reaktio lapsen häiriökäyttäytymiseen, sillä tilanteen helpottuessa vanhempien myönteinen tunneilmapiirin latautuneisuus lasta kohtaan selvästi kasvoi. Vaikutus voi olla kuitenkin molemminpuolinen, sillä usein lapsen ongelmat ovat reaktio vanhemman kokemaan stressiin ja sen seurauksiin.

Sosioekonominen huono-osaisuus ja häiriöityneet perhesuhteet eivät aina ilmene yhdessä. Tällaiset ongelma-perheet eivät ole yksi homogeeninen ryhmä, mutta on kuitenkin tärkeitä tarkastella etenkin perheitä, joissa ongelmat ovat kasautuneet. Kuitenkaan kasautuneet sosioekonomiset ongelmat eivät tässä tutkimuksessa kasvattaneet vanhemman ilmaisemaa negatiivista tunnetta vaan lähinnä laskivat vanhempien positiivisten tunteiden ilmaisua jopa pidemmän ajan päästä. Todennäköisesti huonon sosioekonomisen tilanteen edes vähäinen helpottuminen tuo perheelle mukanaan myös vähemmän kriittisen tunneilmapiirin latautuneisuuden. Kuitenkaan sosioekonominen huono-osaisuus ei muuttunut paljoakaan mittauskertojen aikana ja todennäköisesti muut tekijät vaikuttavat perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden ja sosioekonomisen huono-osaisuuden väliseen yhteyteen.

Toisenlainen yhteys perheen kriittisen tunneilmapiirin latautuneisuuden ja äidin psyykkisen häiriön välille löytyi, kun niitä tarkasteltiin yhdessä perheen sosioekonomisen huono-osaisuuden kanssa. Rahaongelmien, asumisongelmien, perheenjäsenten terveydellisten ongelmien ja vanhemman työttömyyden kasaantuessa äidin psyykkisen tilan parantuminen kuitenkin vähensi vanhemman kriittisyyttä ja kriittisiä huomautuksia lasta kohtaan. Perheen tunneilmapiirin latautuneisuus voi siis liittyä perheen kognitiivisiin arvioihin elämäntilanteesta ja kyvystä selviytyä siinä. Avuttomuuden tunteen käsittely sosioekonomisten vaikeuksien kasaantuessa liittyy myös siihen kontrollin tunteeseen vanhemman elämässä, joka on aikaisemmissa tutkimuksissa todettu olevan yhteydessä vanhemman kriittisyyteen (Barrowlough & Parle, 1997; Bentsen ym., 1997; Greenley, 1986).

Aikaisempi huono-osaisuus muunsi etenkin lapsen eksternalisoivan käyttäytymisen ja vanhemman lastaan kohtaan ilmaisemaan tunteen yhteyttä, mutta mahdollista moderaatiota ei voitu tarpeeksi luotettavasti todeta. Sosioekonominen huono-osaisuus ja

lapsen käyttäytyminen ovat molemmat stressitekijöitä, jotka ovat selvästi aikaisempien tutkimusten mukaan yhteydessä vanhemman psyykkiseen epätasapainoon (Baker & Heller, 1996; Creasey & Reese, 1996; Donenberg & Baker, 1993; Mash & Johnston, 1983; Neff & Husaini, 1980; Orthner & Neenan, 1996; Stewart ym., 1980). On väitetty, että lapsen käytösongelmat aiheuttavat vanhemmille enemmän stressiä vanhemmuudesta kuin muut päivittäiset ongelmat ja kiireet (Creasey & Reese, 1996). Siksi vanhempien selviytymiseen häiriintyneesti käyttäytyvän lapsen kanssa voi vaikuttaa myös huono-osaisuuden tuoma taakka vasta pidemmällä aikavälillä, pitkän uupumisen jälkeen. Jos tämän yleistää Suomen oloihin, on tällä hetkellä jo nähtävissä, kuinka lapset oireilevat laman tuoman ahdingon vuoksi vasta vuosia jälkeenpäin.

Perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden pysyvyydestä ja siihen liittyvistä tekijöistä tiedetään melko vähän etenkin lapsiperheissä, joissa vanhemman ilmaisema tunne ei ole alkuunkaan kovin korkea ja joissa perheenjäsenillä ei ole kliinistasoista psyykkistä häiriötä. Vanhemman lasta kohtaan ilmaisema tunne olikin yllättävän pysyvää astmalasten perheissä, joissa tutkimusten mukaan (Gartland & Day, 1999; Hermanns ym., 1989; Schöbinger ym., 1992) kuitenkin vallitsee usein korkea kriittinen tunneilmapiirin latautuneisuus. Myös vastavuoroisuutta lapsen ja vanhemman välillä on tarkasteltu etupäässä vain suorassa vuorovaikutustilanteessa (Cook ym., 1989; Hahlweg ym., 1989; Mueser ym., 1993), siksi kirjallisuudessa ei tiedetä paljoakaan siitä, kuinka hyvin lapsi ilmaisee tunteitaan vanhempiaan kohtaan haastattelun aikana ja miten vanhemman pysyvä tunneilmapiirin latautuneisuus on yhteydessä tunteen ilmaisun vastavuoroisuuteen koko perheessä. Äidin psyykkisen häiriön ja vanhempien välisten avio-ongelmien yhteydestä perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden pysyvyyteen ei myöskään löydy aikaisempia tutkimuksia, vaikka näitä perheen sisäisiä vastoinkäymisiä on tutkittu paljon hyvin erilaistenkin perhesuhteiden ongelmien yhteydessä. Lisäksi kirjallisuudesta ei löytynyt perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden yhteydessä lainkaan tutkimuksia siitä, kuinka äidin psyykinen häiriö tai lapsen käyttäytymisen ongelmat liittyvät vanhemman ilmaisemaan tunteeseen, kun huomioidaan perheen kasautuneet sosioekonomiset vaikeudet.

Tutkimuksen otoskoon pienuus toi hieman vaikeuksia logit-mallien kohdalla, ja analyyseista on jouduttu poistamaan muuttujia, jotka todennäköisesti yhdessä muiden muuttujien kanssa selittävät yhteyttä perheen tunneilmapiirin latautuneisuuteen ja sen

pysyvyyteen. Erityisesti taustamuuttujien analyyseissa ryhmien kokojen pienuus toi mukanaan hieman epäluotettavuutta tulosten tulkintaan ja siksi tuloksia on pidettävä lähinnä suuntaa antavina. Varsinkin analyyseissa, joissa ryhmäkoko jäi erittäin pieneksi ja joissa solujen odotusarvot eivät täyttäneet testisuureiden edellyttämiä arvoja, ovat tulkinnat mahdollisista ryhmien välisistä eroista erittäin kyseenalaisia.

Tutkimuksessa nousseet yhteydet muuttujien välillä ovat mielenkiintoisia ja haasteellisia, mutta koska tulokset perustuvat alallaan ensimmäiseen tämänlaatuiseen pitkittäistutkimukseen, tulisi uusissa tutkimuksissa selvittää tarkemmin perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden yhteyksiä lapsen vanhempiaan kohtaan ilmaisemaan tunteeseen, äidin ja myös isän psyykkiseen häiriöön sekä vanhempien avio-ongelmiin. Koska sosioekonominen huono-osaisuus liittyi etenkin äidin psyykkisen häiriön ja lapsen eksternalisoivien käyttäytymisen ongelmien kanssa vanhemman ilmaiseman tunteeseen, tulisi tätä yhteyttä tutkia tarkemmin, jotta pystyttäisiin luotettavammin kuvaamaan näiden muuttujien välisiä keskinäisiä vaikutuksia ja yhteyksiä perheen tunneilmapiirin latautuneisuuteen.

LÄHTEET

- Achenbach, T.M. (1991). *Manual for the Child Behavior Checklist / 4 - 18 and 1991 Profile*. Burlington, VT: University of Vermont Department of Psychiatry.
- Anderson, B., & Auslander, W. (1980). Research on diabetes, management and the family: A critique. *Diabetes Care*, 3, 696-702.
- Baker, B.L., & Heller, T.L. (1996). Preschool children with externalizing behaviors: Experience of fathers and mothers. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 24, 513-521.
- Barkley, R. (1988). Child behavior rating scales and checklists. Teoksessa M. Rutter, H. Tuma, & I. Lana (toim.), *Assessment and diagnosis in child psychopathology* (s. 113-155). New York: Guilford Press.
- Baron, R.M., & Kenny, D.A. (1986). The moderator-mediator variable distinctions in social psychological research: Conceptual, strategic and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.
- Barrowlough, C., & Parle, M. (1997). Appraisal, psychological adjustment and expressed emotion in relatives of patients suffering from schizophrenia. *British Journal of Psychiatry*, 171, 26-30.
- Bentsen, H., Munkvold, O.G., Notland, T.H., Boye, B., Lersbyggen, A., Oskarsson, K., Uren, G., Ulstein, I., Bjorge, G., Berg-larsen, R., Lingjaerde, O., & Malt, U.F. (1997). Relatives' locus of control and expressed emotion in schizophrenia and related psychoses. *International Journal of Clinical Psychology*, 36, 555-567.
- Billings, A.G., & Moos, R.H. (1985). Children of parents with unipolar depression: A controlled 1-year follow-up. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 14, 149-166.
- Birley, J.L.T., & Brown, G.W. (1970). Crises and life changes preceding the onset or relapse of acute Schizophrenia: Clinical aspects. *British Journal of Psychiatry*, 116, 327-333.
- Booth, A., & Edwards, J.N. (1976). Crowding and family relations. *American Sociological Review*, 41, 308-321.
- Bowlby, J. (1969). Attachment. Teoksessa *Attachment and loss (vol 1)*. New York:

Basic Books.

- Brown, G.W., Birley, J.L.T., & Wing, J.K. (1972): Influence of family life on the course of schizophrenic disorders: A Replication. *British Journal of Psychiatry*, 121, 241-258.
- Brown, G.W., & Rutter, M. (1966). The measurement of family activities and relationships. A methodological study. *Human Relations*, 19, 241-263.
- Conger, R., Conger, K.J., Elder, G.H., Frederick, O.L., Simons, R., & Whitbeck, L.B. (1993). Family economic stress and adjustment of early adolescent girls. *Developmental Psychology*, 29, 206-219.
- Conger, R., Conger, K., Elder, G., Lorenz, P., Simons, R. & Whitbeck, L. (1992). A family process model of economic hardship and adjustment of early adolescent boys. *Child Development*, 63, 526-541.
- Conger, R., Lorenz, F., Elder Jr, G., Melby, J., Simons, R., & Conger, K. (1991). A process model of family economic pressure and early adolescent alcohol use. *Journal of Early Adolescent*, 11 (4), 430-449.
- Cook, W., Strachan, A., Golstein, M., & Miklowitz, D. (1989). Expressed emotion and reciprocal affective relationships in families of disturbed adolescents. *Family Process*, 28, 337-348.
- Cox ,A.D., Puckering, C., Pound, A., & Mills, M. (1987). The impact of maternal depression in young children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 28, 917-928.
- Creasey, G., & Reese, M. (1996). Mothers' and fathers' perceptions of parenting hassles: Associations with psychological symptoms, non-parenting hassles, and child behavior problems. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 17, 393-406.
- Donenberg, G., & Baker, B.L. (1993). The impact of young children with externalizing behaviors on their families. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 21, 179-198.
- Donovan, W.L., & Leavitt, L.A. (1989). Maternal self-efficacy and infant attachment: integrating physiology, perceptions and behavior. *Child Development*, 60, 460-472.
- Dossetor, D.R., Nicol, A.R., Stretch, D.D., & Rajkhowa, S.J. (1994). A study of expressed emotion in the parental primary carers of adolescents with intellectual impairment. *Journal of Intellectual Disability Research*, 38, 487-499.

- Eaves, L.J., Last, K.A., Martin, N.G., & Jinks, J.L. (1977). A progressive approach to non-additivity and genotype-environmental covariance in the analysis of human differences. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 30, 1-42.
- Edelstein, J., & Linn, M. (1985). The influence of the family on control of diabetes. *Social Science Medicine*, 21(5), 541-544.
- Elder Jr, G.H., Nguyen, T.V., & Caspi, A. (1985). Linking family hardship to children's lives. *Child Development*, 56, 361-375.
- Erel, O., & Burman, R. (1995). Interrelatedness of marital relations and parent-child relations: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 118, 108-132.
- Fauber, R., Forehand, R., McCombs, T., & Wierson, M. (1990). A Mediatlional model of the impact of marital conflict on adolescent adjustment in intact and divorced families: The role of disrupted parenting. *Child Development*, 61, 1112-1123.
- Florin, I., Nostadt, A., Reck, C., Franzen, U., & Jenkins, M. (1992). Expressed emotion in depressed patients and their partners. *Family Process*, 31, 163-172.
- Fombonne, E. (1989). The Child Behavior Checklist and the Rutter Parental Questionnaire. *Psychological Medicine*, 19, 777-785.
- Gartland, H.J., & Day, H.D. (1999). Family predictors of the incidence Of children's asthma syptoms: EE, Medication, parent contact and life events. *Journal of Clinical Psychology*, 55, 573-584.
- Glen, S., Simpson, A., Drinnan, D., McGuinness, D., & Sandberg, S. (1993). Testing the reliability of a new measure of life events and experiences in childhood: The Psychosocial Assessment of Childhood Experiences (PACE). *European Child and Adolescent Psychiatry*, 2, 98-110.
- Goldstein, M., Rosenfarb, I., Woo, S., & Nuechterlein, K. (1994). Intrafamilial Relationships and the Course of Schizophrenia. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 90, 60-66.
- Gordon, D., Burge, D., Hammen, C., Adrian, C., Jaenicke, C., & Hiroto, D. (1989). Observations of interactions of depressed women with their children. *American Journal of Psychiatry*, 146, 50-55.
- Guerra, N.G., Tolan, P.H., Huesmann, L.R., Acker, R.V., & Eron, L.D. (1995). Stressful events and individual beliefs as correlates of economic disadvantage and aggression among urban children. *Journal of Consulting and Clinical*

- Psychology*, 63, 518-528.
- Greenlay, S.R. (1986). Social control and expressed emotion. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 174, 24-30.
- Hahlweg, K., Nuechterlein, K.H., Magana, A.B., Mintz, J., Doane, J.A., Miklowitz, D.J., & Snyder, K.S. (1989): Expressed emotion and patient-relative interaction in families of recent-onset Schizophrenia. *Journal of Consulting Clinical Psychology*, 57, 11-18.
- Harris, A., & Ainstie, R. (1998). Marital discord and child behavior problems. Parent-child relationship quality and child interpersonal awareness as mediators. *Journal of Family Issues*, 19 (2), 140-163.
- Harris, T., Brown, G.W., & Bifulco, A. (1990). Loss of parent in childhood and adult psychiatric disorder: A tentative overall model. *Development and Psychopathology*, 2, 311- 328.
- Hermanns, J., Florin, I., Dietrich, M., Rieger, C., & Hahlweg, K. (1989). Maternal criticism, mother-child interaction and bronchial asthma. *Journal of Psychosomatic Research*, 33, 469-476.
- Hibbs, E.D., Hamburger, S.D., Lenane, M., Rapoport, J.L., Kruesi, M.J.P., Keysor, C.S., & Goldstein, M.J. (1991). Determinants of expressed emotion in families of disturbed and normal children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 32 (5), 757-770.
- Hinrichsen, G.A., & Pollack, S. (1997). Expressed emotion and the course of late-life depression. *Journal of Abnormal Psychology*, 106, 336-340.
- Holden, G.W., & Ritchie, K.L. (1991). Linking extreme marital discord , child rearing and child behavior problems: Evidence from battered women. *Child Development*, 62, 311-327.
- Jacob, T., & Johnson, S. (1997). Parent-child interaction among depressed fathers and mothers: Impact on child functioning. *Journal of Family Psychology*, 11 (4), 391-409.
- Jacobsen, T. (1998). Delay behavior at age six: Links to maternal expressed emotion. *Journal of Genetic Psychology*, 159 (1), 117-120.
- Jenkins, J.M., & Smith, M.A. (1991). Marital disharmony and children's behaviour problems: Aspects of a poor marriage that affect children adversely. *Journal of*

Child Psychology and Psychiatry, 32, 793-810.

- Katz, L.F., & Gottman, J. (1993). Patterns of marital conflict predict children's internalizing and externalizing behaviors. *Developmental Psychology*, 29 (6), 940-950.
- Kendler, K.S., Neale, M.C., Kessler, R.C., Heath, A.C., & Eaves, L.J. (1996): Childhood parental loss and alcoholism in women: A causal analysis using twin-family design. *Psychological Medicine*, 26, 79 - 95.
- Kershner, J., Cohen, N., & Coyne, J. (1996). Expressed emotion in families of clinically referred and nonreferred children: Toward a further understanding of the expressed emotion index. *Journal of Family Psychology*, 10 (1), 97-106.
- Kessler, R.C., Turner, J.B., & House, J.S. (1987). Intervening processes in the relationship between unemployment and health. *Psychological Medicine*, 17, 949-961.
- Koenigsberg, H.W., Klausner, E., Chung, H., Pelino, D., & Campbell, R. (1995). Expressed emotion and warmth. Extending the EE construct to insulin-dependent Diabetes Mellitus. *International Journal of Mental Health*, 24 (2), 50-63.
- Koenigsberg, H., Klausner, E., Pelino, D., Rosnick, P., & Campbell, R. (1993). Extending the expressed emotion construct: EE and glucose control in insulin-dependent Diabetes Mellitus. *American journal of Psychiatry*, 150, 1114-1115.
- Lazarus, R.S. (1993). From psychological stress to the emotions: A history of changing outlooks. *Annual Review of Psychology*, 44, 1-21.
- Leff, J., Kuipers, L., Berkowitz, R., Eberlein-Vries, R., & Sturgeon, D. (1982). A controlled trial of social intervention in the families of schizophrenic patients. *British Journal of Psychiatry*, 141, 121-134.
- Leff, J., Wig, N.N., Bedi, H., Menon, D.K., Kuipers, L., Korten, A., Ernberg, G., Day, R., Sartorius, N., & Jablensky, A. (1990). Relatives' expressed emotion and the course of schizophrenia in Chandigarh. A two-year follow-up of a first-contact sample. *British Journal of Psychiatry*, 156, 351-356.
- Lempers, J.D., Clark-Lempers, D., & Simons, R.L. (1989). Economic hardship, parenting and distress in adolescence. *Child Development*, 60, 25-39.

- Leskinen, E., Lyyra, A-L., Jokela, J., & Jylhä, M. (1996). Koetun terveydentilan ja toimintakyvyn analysointi pitkittäistutkimuksessa: muutoksen ja pysyvyyden tilastometodisia tarkasteluja. *Gerontologia*, 10, 89-104.
- Marshall, V.G., Longwell, L., Goldstein, M.J., & Swanson, J.M. (1990). Family factors associated with aggressive symptomatology in boys with attention deficit disorder: A research note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 31, 629-636.
- Mash, E.J., & Johnston, A. (1983). Parental perceptions of child behavior problems, parenting self-esteem and mothers' reported stress in younger and older hyperactive and normal children. *Journal of Consulting Clinical Psychology*, 51 (1), 86-99.
- McCreadie, R., Robertson, D., Hall, D., & Berry, I. (1993). The Nithsdale schizophrenia surveys. XI: Relatives' expressed emotion. Stability over five years and its relation to relapse. *British Journal of Psychiatry*, 162, 393-397.
- McLoyd, V., Jayaratne, T.E., Ceballo, R., & Borquez, J. (1994). Unemployment and work interruption among African American single mothers: Effects on parenting and adolescent socioemotional functioning. *Child Development*, 65, 562-589.
- Mueser, K., Bellack, A., Wade, J., Sayers, S., Tierney, A., & Gretchen, H. (1993). Expressed emotion, social skill and response to negative affect in schizophrenia. *Journal of Abnormal Psychology*, 102, 339-351.
- Neff, J.A., Husaini, B.A. (1980). Race, socioeconomic status and psychiatric impairment: A research note. *Journal of Community Psychology*, 8 (1), 16-19.
- Orford, J., O'Reilly, P., & Goonatilleke, A. (1987). Expressed emotion and perceived family interaction in the key relatives of elderly patients with dementia. *Psychological Medicine*, 17, 693-970.
- Ortner, D.K., & Neenan, P.A. (1996). Children's impact on stress and employability of mother's in poverty. *Journal of Family Issues*, 17, 667-688.
- Plomin, R. (1994). *Genetics and experience: The interplay between nature and nurture. Individual Differences and Development, vol 6*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Plomin, R. (1995). Genetics and children's experiences in the family. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 36, 33 - 68.

- Plomin, R., DeFries, J.C., & Loehlin, J.C. (1977). Genotype-environment interaction and correlation in the analysis of human behavior. *Psychological Bulletin*, 84, 309-322.
- Rodin, J. (1976). Density, perceived choice and response to controllable and uncontrollable outcomes. *Journal of Experimental Social Psychology*, 12, 564-578.
- Rutter, M., & Madge, N. (1976). Introduction. Teoksessa *Cycles of disadvantage. A review of research* (s.1-13). London: Heinemann.
- Rutter, M., & Quinton, D. (1984). Parental Psychiatric disorder: Effects on children. *Psychological Medicine*, 14, 853-880.
- Sameroff, A.J., Seifer, R., & Zax, M. (1982). Early Development of Children at risk for emotional disorder. *Monographs of Social for Research in Child Development*, 47 (7, sarjanro 199).
- Sameroff, A., Seifer, R., Baldwin, A., & Baldwin, C. (1993). Stability of intelligence from preschool to adolescence: The influence of social and family risk factors. *Child Development*, 64, 80-97.
- Sandberg, S., McGuinness, M.D., Hillary, C., & Rutter, M. (1998). Independence of childhood life events and chronic adversities: a Comparison of two patient groups and controls. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 37 (7), 728-735.
- Sandberg, S., Paton, J.Y., Ahola, S., McCann, D.C., McGuinness, D., Hillary, C.R., & Oja, H. (2000). Asthma attacks in children: The role of acute and chronic stress. *The Lancet* (in press).
- Sandberg, S., Rutter, M., Giles, S., Owen, A., Champion, L., Nicholls, J., Prior, V., McGuinness, D., & Drinnan, D. (1993). Assessment of psychosocial Experiences in childhood: Methodological issues and some illustrative findings. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 34(6), 879-897.
- Scazufca, M., & Kuipers, K. (1996). Links between expressed emotion and burden of care in relatives of patients with schizophrenia. *British Journal of Psychiatry*, 168, 580-587.
- Scazufca, M., & Kuipers, E. (1998). Stability of expressed emotion in relatives of those with schizophrenia and its relationship with burden of care and perception of

- patients' social functioning. *Psychological Medicine*, 28, 453-461.
- Schöbinger, R., Florin, I., Zimmer, C., Lindemann, H., & Winter, H. (1992). Childhood asthma: Paternal critical attitude and father-child interaction. *Journal of Psychosomatic Research*, 36, 743-750.
- Schwartz, C.E., Dorer, D.J., Beardslee, W.R., Lavori, P.W., & Keller, M.B. (1990). Maternal expressed emotion and parental affective disorder: Risk for childhood depressive disorder, substance abuse or conduct disorder. *Journal of Psychiatric Research*, 24 (3), 231-250.
- Seifer, R., & Schiller, M. (1995). The role of parenting sensitivity, infant temperament and dyadic interaction in attachment theory and assessment. Teoksessa E. Waters, B.E. Vaughn, G. Posada & K. Kondo-Kemura (toim.), *Caregiving, cultural and cognitive perspectives on secure-base behavior and working models. New growing points of attachment theory and research. Monographs of the Society for Research*, vol 60 (2-3, sarjanro 244) (s. 146-174).
- Shaw, D.S., & Vondra, J.I. (1993). Chronic family adversity and infant attachment security. *Journal of Child Psychology*, 34, 1205-1215.
- Stewart, M.A., deBlois, C.S., & Cummings, C. (1980). Psychiatric disorder in the parents of hyperactive boys and those with conduct disorder. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 21, 283-292.
- Stirling, J., Tantam, D., Newby, D., Montague, L., Ring, N., & Rowe, S. (1993). Expressed emotion and schizophrenia: The ontogeny of expressed emotion during an 18-month follow-up. *Psychological Medicine*, 23, 771-778.
- Strachan, A.M., Feingold, D., Goldstein, M.J., Miklowitz D.J., & Nuechterlein, K.H. (1989). Is expressed emotion an index of transactional process: A cross-national replication. *British journal of Psychiatry*, 149, 279-287.
- Stevenson, K., Sensky, T., & Petty, R. (1991). Glycaemic control in adolescents with type I diabetes and parental expressed emotion. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 55, 170-178.
- Stubbe, D.E., Zahner, G., Goldstein, M.J., & Leckman, J. (1993). Diagnostic specificity of a brief measure of expressed emotion: A community study of children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 34 (2), 139-154.
- Szmukler, G.I., Eisler, I., Russell, G.F.M., & Dare, C. (1985). Anorexia Nervosa,

- parental "expressed emotion" and dropping out of treatment. *British Journal of Psychiatry*, 147, 265-271.
- Tarrier, N., Barrowlough, C., Vaughn, C., Bamrah, J.S., Pordeccu, K., Watts, S., & Freeman, H. (1988). The community management of schizophrenia: A controlled trial of a behavioural intervention with families to reduce relapse. *British Journal of Psychiatry*, 153, 532-542.
- Taylor, E., Sandberg, S., Thorley, G., & Giles, S. (1991). *The epidemiology of childhood hyperactivity. Institute of Psychiatry Maudsley Monograph no. 33.* Oxford: Oxford University Press.
- Teti, D.M., & Messinger, D.S. (1995). Maternal depression and the quality of early attachment: An examination of infants, preschoolers and their mothers. *Developmental Psychology*, 31, 364-376.
- Turner, R.J., & Noh, S. (1983). Class and psychological vulnerability among women: The significance of social support and personal control. *Journal of Health and Social Behavior*, 24(1), 2-15.
- Vaughn, C.E., & Leff, J. (1976). The influence of family and social factors on the course of psychiatric illness. A comparison of schizophrenic and depressed neurotic patients. *British Journal of Psychiatry*, 129, 125-137.
- Verhulst, F.C., & Van der Ende, J. (1991). Assessment of child psychopathology: relationships between different methods, different informants and clinical judgement of severity. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 84, 155-159.
- Vostanis, P., & Nicholls, J. (1995). Nine-month changes of maternal expressed emotion in conduct and emotional disorders of childhood: A follow-up study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 36 (5), 833-846.
- Vostanis, P., Nicholls, J., & Harrington, R. (1994). Maternal EE in conduct and emotional disorders of childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35, 365-376.
- Weissman, M.M., Gammon, G.D., John, K., Merikangas, K.R., Warner, V., Prusoff, B.A., & Sholomskas, D. (1987). Children of depressed parents. Increased psychopathology and early onset of major depression. *Archives of General Psychiatry*, 44, 847-853.

LIITTEET

TAULUKKO 13. Ristiintaulukoiden pohjalta saadut tulokset perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden muutoksista ja muutosten suunnasta suhteessa lapsen sukupuoleen.

	Kappa	p- arvo	McNemarin testi	Kappa	p-arvo	McNemarin testi
Tytöt (n= 39)				Pojat	(n=48)	
Lämpö						
1. * 2. Mittaus	.517	.001	.453	.208	.149	1.000
2. * 3. Mittaus	.553	.000	.125	.324	.020	.344
1. * 3.. mittaus	.400	.012	.754	.219	.121	.549
Kriittisyys						
1. * 2. Mittaus	.241	.124	.549	.410	.004	1.000
2. * 3. Mittaus	.602	.000	.219	.452	.002	1.000
1. * 3.. mittaus	.322	.044	1.000	.330	.022	1.000
Vihamielisyys						
1. * 2. Mittaus	-.040	.770	.625	.368	.009	1.000
2. * 3. Mittaus	.480	.000	.500	.289	.045	1.000
1. * 3.. mittaus	-.083	.603	1.000	.368	.009	1.000
Pos. huomautukset						
1. * 2. Mittaus	.495	.002	.727	.418	.004	1.000
2. * 3. Mittaus	.441	.002	.070	-.077	.590	.664
1. * 3.. mittaus	.226	.137	.344	.436	.002	.549
Kriittiset huomautukset						
1. * 2. Mittaus	.241	.124	.549	.496	.001	.727
2. * 3. Mittaus	.568	.000	.688	.410	.004	1.000
1. * 3.. mittaus	.154	.336	1.000	.208	.149	1.000

TAULUKKO 12. Ristiintaulukoiden pohjalta saadut tulokset perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden muutoksista ja muutosten suunnasta suhteessa lapsen ikään.

	Kappa	p- arvo	McNemarin testi	Kappa	p- arvo	McNemarin testi
6-7 - vuotiaat (n= 19)				yli 7 -v (n=61)		
Lämpö						
1. * 2. Mittaus	-.145	.517	1.000	.424	.000	.607
2. * 3. Mittaus	.313	.161	1.000	.452	.000	.791
Kriittisyys						
1. * 2. Mittaus	.186	.418	1.000	.375	.002	.607
2. * 3. Mittaus	.496	.012	.250	.534	.000	.146
Vihamielisyys						
1. * 2. Mittaus				.248	.039	1.000
2. * 3. Mittaus				.354	.003	.688

TAULUKKO 18. Ristiintaulukoiden pohjalta saadut yhteydet perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden ja vanhempien avio-ongelmien välillä suhteessa lapsen ikään.

	Fisherin tarkka nelikenttätesti (2-suunt./1-suunt.)	Cramerin V p-arvo	Fisherin tarkka nelikenttätesti (2-suunt./1-suunt.)	Cramerin V p-arvo
6-7 - vuotiaat (n = 19)			yli 7 - vuotiaat (n= 61)	
Vanhemman lämpö *				
Vanhempien avio-ongelmat .083 / .083	.561	.025	.322 / .193	.153 .233
Vanhemman kriittisyys *				
Vanhempien avio-ongelmat .214 / .214	.367	.142	.036 / .028	.295 .021
Vanhemman vihamielisyys *				
vanhempien avio-ongelmat .083 / .0834	.561	.025	1.000 / .541	.110 .391

TAULUKKO 22. Ristiintaulukoiden pohjalta saadut yhteydet perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden ja vanhempien avio-ongelmien välillä suhteessa lapsen sukupuoleen.

	Fisherin tarkka nelikenttätesti (2-suunt./1-suunt.)	Cramerin V p-arvo		Fisherin tarkka nelikenttätesti (2-suunt./1-suunt.)	Cramerin V p-arvo	
Tytöt				Pojat		
1.ja 2. mittauskerta (n= 35)				1.ja 2. mittauskerta (n= 42)		
3.mittauskerta (n= 34)				3. mittauskerta (n= 40)		
Lämpö						
1.mittaus	.661 / .411	.108	.524	.083 / .046	.331	.032
2.mittaus	.652 / .381	.123	.466	.410 / .229	.176	.255
3. mittaus	1.000 / .495	.068	.693	.584 / .367	.131	.408
Kriittisyys						
1. mittaus	.015 / .015	.458	.007	.226 / .190	.200	.195
2. mittaus	.352 / .269	.182	.282	1.000 / .607	.015	.924
3. mittaus	.116 / .079	.311	.070	.190 / .138	.242	.126
Vihamielisyys						
1.mittaus	.410 / .410	.159	.346	.528 / .528	.092	.550
2.mittaus	.314 / .314	.253	.134	.554 / .392	.165	.284
3.mittaus	.555 / .365	.161	.347	.560 / .411	.164	.298

TAULUKKO 21. Ristiintaulukoiden pohjalta saadut yhteydet perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden ja äidin psyykkisen häiriön välillä suhteessa lapsen ikään.

	Fisherin tarkka nelikenttätesti (2-suunt./1-suunt.)	Cramerin V p-arvo		Fisherin tarkka nelikenttätesti (2-suunt./1-suunt.)	Cramerin V p-arvo	
6-7-vuotiaat (n=19)				yli 7-vuotiaat (n= 61)		
Vanhemman lämpö *						
äidin psyykkinen häiriö	1.000 / .532	.205	.372	.702 / .532	.047	.699
Vanhemman kriittisyys *						
äidin psyykkinen häiriö	.570 / .397	.186	.418	.212 / .151	.175	.148
Vanhemman vihamielisyys*						
äidin psyykkinen häiriö	.468 / .468	.184	.421	1.000 / .649	.084	.489

TAULUKKO 22. Ristiintaulukoiden pohjalta saadut yhteydet perheen tunneilmapiiirin latautuneisuuden ja äidin psyykkisen häiriön välillä suhteessa lapsen sukupuoleen.

	Fisherin tarkka nelikenttätesti (2-suunt./1-suunt.)	Cramerin V p-arvo		Fisherin tarkka nelikenttätesti (2-suunt./1-suunt.)	Cramerin V p-arvo	
Tytöt (n=39)				Pojat (n=48)		
Lämpö						
1.mittaus	1.000 / .654	.004	.981	1.000 / .546	.067	.644
2.mittaus	.617 / .446	.093	.560	.313 / .189	.206	.153
3. mittaus	.131 / .085	.282	.078	.273 / .273	.209	.147
Kriittisyys						
1. mittaus	.012 / .012	.449	.005	1.000 / .487	.085	.557
2.mittaus	.137 / .137	.259	.106	1.000 / .580	.056	.697
3.mittaus	.709/ .456	.076	.635	.377/ .377	.150	.299
Vihamielisyys						
1.mittaus	.457 / .457	.116	.470	1.000 / .727	.086	.551
2.mittaus	.179 / .179	.347	.030	1.000 / .664	.098	.499
3.mittaus	.187 / .187	.247	.123	.122 / .122	.377	.009

TAULUKKO 26. Ristiintaulukoiden pohjalta saadut tulokset perheen tunneilmapiirin latautuneisuuden ja perheen sosioekonomisen huono-osaisuuden / äidin psyykkisen häiriön välisistä yhteyksistä.

(n= 87)	Fisherin tarkka nelikenttätesti (2-suunt./1-suunt.)	Cramerin V	p-arvo
Perheen sosioekonominen huono-osaisuus			
Lämpö			
1. mittauskerta	.050 / .030	.235	.028
2. mittauskerta	.161 / .122	.156	.145
3. mittauskerta	.410 / .236	.106	.323
Lämpö (3. mittaus)- sos.ekon.huono-os.(1.mittaus)	.261/ .162	.136	.205
Kriittisyys			
1. mittauskerta	.787 / .454	.040	.712
2. mittauskerta	.568 / .297	.090	.403
3. mittauskerta	.428 / .243	.104	.330
(kriitt. (3. mittaus)- sos.ekon.huono-os.(1.mittaus)	.590 / .333	.077	.471
Positiiviset huomautukset			
1. mittauskerta	.036 / .023	.235	.028
2. mittauskerta	.611 / .348	.068	.525
3. mittauskerta	.410 / .296	.087	.419
Kriittiset huomautukset			
1. mittauskerta	.787 / .454	.040	.712
2. mittauskerta	.768 / .419	.057	.597
3. mittauskerta	.591 / .355	.071	.506
kriitt.huom.(3.mittaus)- sos.ekon.huono-os.(1.mittaus)	.783 / .454	.045	.674
Äidin psyykinen häiriö			
Kriittisyys			
1. mittauskerta	.175 / .097	.177	.099
2. mittauskerta	.468 / .303	.091	.398
3. mittauskerta	.300 / .197	.127	.236
Kriittiset huomautukset			
1. mittauskerta	.745 / .495	.033	.758
2. mittauskerta	.272 / .226	.119	.268
3. mittauskerta	.165 / .141	.154	.151

TAULUKKO 27. Ristiintaulukoiden pohjalta saadut tulokset perheen sosioekonomisen huono-osaisuuden ja äidin psyykkisen häiriön välisistä yhteyksistä.

(n= 86)	Fisherin tarkka nelikenttätesti (2-suunt./1-suunt.)	Cramerin V	p-arvo
Sosioekonominen huono-osaisuus (1. mittauskerta)			
Lapsen ekst.käyttäytyminen			
(1. mittauskerta)	.213 / .142	.143	.185
(3. mittauskerta)	.784 / .509	.026	.812
Lapsen int.käyttäytyminen			
(1.mittauskerta)	.411 / .295	.087	.420
(3. mittauskerta)	.137 / .074	.190	.079
Sosioekonominen huono-osaisuus (2.mittauskerta)			
Lapsen int. käyttäytyminen			
(1. mittauskerta)	.254 / .138	.148	.169
(3. mittauskerta)	.006 / .005	.317	.003
Lapsen ekst.käyttäytyminen			
(1.mittauskerta)	.025 / .020	.252	.020
(3. mittauskerta)	.784 / .509	.026	.812
Äidin psyykinen häiriö			
(2. mittauskerta)	.731 / .443	.049	.651
(3. mittauskerta)	.502 / .272	.099	.357

TAULUKKO 29. Ristiintaulukoiden pohjalta saadut tulokset perheen tunnelmapiiirin latautuneisuuden ja lapsen käyttäytymisen välisistä yhteyksistä.

(n=86)	Fisherin tarkka nelikenttätesti (2-suunt./1-suunt.)	Cramerin V	p-arvo	Fisherin tarkka nelikenttätesti (2-suunt./1-suunt.)	Cramerin V	p-arvo
Lapsen eksternalisoiva Käyttäytyminen			Lapsen internalisoiva käyttäytyminen			
Lämpö						
1. mittaus	.004 / .004	.322	.003	.006 / .004	.328	.002
3. mittaus	.003 / .003	.348	.001	.027 / .022	.258	.017
Positiiviset huomautukset						
1. mittaus	.083 / .052	.200	.064	.405 / .234	.110	.308
3. mittaus	.754 / .410	.055	.610	1.000 / .554	.016	.880
Kriittiset huomautukset						
1. mittaus	.001 / .001	.379	.000	.079 / .063	.200	.064
3. mittaus	.225 / .133	.153	.156	.346 / .202	.123	.255